

IBRAHIM FILIPOVIĆ
(Sarajevo)

ODJECI KANDIJSKOG I MOREJSKOG RATA U BOSNI
POSMATRANI KROZ AKTIVNOST BOSANSKE FEUDALNE
PORODICE FILIPOVIĆ IZ GLAMOČA

Dinastički sporovi oko naslijeđa hrvatsko-ugarskog prijestolja doveli su 1409. godine do toga da je Ladislav Napuljski prodao Mlečanima sva svoja kraljevska prava na Dalmaciju. Mlečani su se time učvrstili na primorskom pojasu i svim otocima od Podgorskog kanala do Boke Kotorske. Međutim, kroz nekoliko decenija Mlečani su bili prisiljeni da okupirano područje ogorčeno brane od turskih nadiranja. Zbog toga su se granice mletačkih i turskih posjeda na jadranskom primorju stalno mijenjale, jer su turski prodori dopirali do zidina Zadra. Ti sukobi negativno su se odražavali na stanovništvo kroz mnogobrojne oblike kao što su: rušenje, paljenja, novačenja, odvođenje roblja, pogibije, seobe, pljačkanje. To je ostavilo u Dalmaciji pravu pustoš. Takvo stanje trajalo je skoro do kraja XVII stoljeća.¹

To je vidljivo i na primjeru feudalne porodice Filipović, čiji je jedan član, Jusuf-beg Filipović, u središtu ovog rada. Rodočelnik porodice Filipović, Mehmed-beg, bio je nastanjen u Glamoču od 1574. godine. Turci su Glamoč osvojili najkasnije 1503. godine,² o čemu je već tada postojao ugovor između Turske i Ugarske. Poznato je da je Mehmed-beg Filipović ratovao u XVI stoljeću pod komandom poznatog Ferhad-paše Sokolovića, ne samo u Dalmaciji već i u Lici i Krbavi. Njegovo učešće u turskim pohodima trajalo je od, najranije, 1575. do 6. oktobra 1584. godine, kada je poginuo.

Mehmed-beg je imao dva sina, Derviša, rođenog između 1575. i 1580, i Redžepa, koji je bio mlađi. Oba ova Filipovića ratovali su u XVII stoljeću. Derviš-bega nalazimo kao četovodu na granici sa austrijskom carevinom. Kada je tamo došao kao ratnik pod imenom Derviš-aga Filipović, nemam za sada vjerodostojnih podataka, ali ga nalazimo u Buniću još 1641. godine, o čemu piše Vuk Krsto Frankopan Tržački. Naime, Vuk šalje iz Karlovca austrijskom nadvojvodi u Grac izvještaj 20.XI 1641. godine sa popisom turskih četovođa na granici. U tome izvještaju navodi da su u Buniću Derviš-aga Filipović i Ahmet-aga Kurtić.

Prilikom posjete Buniću, imao sam priliku vidjeti ostatke Filipovića kule, koja se spominje u zapisniku o razgraničenju između turske i austrijske

1 *Enciklopedija Leksikografskog zavoda 2*, Zagreb MCMXVII, str. 9.

2 Šabanović H., *Bosanski pašaluk*, Sarajevo 1959, str. 55 i 251.

Za višegodišnjeg mira između Osmanlija i Mlečana, koji je trajao sedamdesetak godina, razvijala se trgovina na području Drniša i Šibenika. Naime, turski podanici iz Drniša i Zagore dogonili su na konjima i mađarcima u Šibenik svoje proizvode: žito, meso, vunu, sir, sukno i drugo, a u Šibeniku kupovali primorske proizvode: vino, ulje, svijeće, lonce i osobito sol.

Prema svjedočanstvu (kojeg navode S.Grubišić i G.Novak) Mlečanina Giana Batiste Giostianiana iz 1553. godine, znalo je u Šibenik odjednom doći i po 600 Zagoraca s turskog teritorija radi nabavke soli.⁵ Naime, između Venecije i Turske bio je sklopljen trgovački sporazum. Turski su podanici bili dužni dolaziti na šibensku pijacu sa svojim proizvodima, a Venecija je bila dužna da im obezbijedi sol. Gotovo sto godina (do 1645) postojao je takav trgovački odnos između Šibenika i drniške krajine. Taj je odnos pokvario kandijski rat, 1645-1669. godine.

Izgleda da su Turci od ranije željeli Kandiju (Kretu) i čekali su pogodan trenutak. Tim osvajanjem željeli su da osiguraju plovidbu u istočnom Mediteranu. Naime, za sigurnu plovidbu na navedenom dijelu Mediterana smetali su im malteški vitezovi jer su pljačkali turske lađe koje su plovile na Kandiju (Kretu). Turci su odmah ocijenili da su Mlečani pomogli malteškim vitezovima. Da li je ta procjena bila tačna ili nije, to ne spada u ovaj rad. Važno je da se kandijski rat proširio od Kandije (Krete) na sve zemlje gdje su Turci graničili s Mlečanima. Ovdje me zanima činjenica da se je taj rat proširio i po cijeloj Dalmaciji, dakle, na zemlju koja se graničila sa Bosnom i Hercegovinom i Likom, gdje su Filipovići učestvovali u turskoj vlasti i gdje su imali i posjede.

U tome ratu, poglavito u Dalmaciji, najveći dio vojske na mletačkoj strani bili su Hrvati-starosjedioci i kolonizirani pravoslavci, mada su jedni i drugi prethodno trpjeli velike štete, kako ljudske tako i ekonomske od samih Mlečana kada su se Mlečani borili sa Turcima. Na drugoj strani, glavni dio turske vojske bili su Bosanci-muslimani. Dakle, istokrvna braća ratuju i krave za tuđe interese: mletačke i turske.

Na sastanku sa visovačkim gvardijanom fra Mijom Bogetićem i defintorom fra Nikolom Ružićem kod šibenskog biskupa, franjevački župnici saglasili su se da dignu svoje župljane na oružje i tako pomognu mletačkoj vojsci.

Gvardijan Bogetić saopćio je župnicima da je mletački generalni providur, general Foscolo, obećao da će ustanike primiti na mletački teritorij, obezbijediti im hranu i skloniti na sigurno mjesto njihove porodice i blago.

Poslije toga je 17. decembra 1647. godine sklopljen u Šibeniku privremeni ugovor između predstavnika stanovništva drniške krajine i mletačkih vlasti, u kojem je između ostalog predviđeno i slijedeće:

1. Kad mletačka vojska krene prema Drnišu, stanovnici Petrovog Polja i ostalih sela, koja žele doći pod mletačku vlast, poslaće taoce. Mletačke vla-

⁵ Grubišić S. *Šibenik kroz stoljeća*, Šibenik, 1974, str. 69-70; Novak Grga, »Mletačka uputstva i izvještaji«, *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*, Zagreb, 1964. str. 192-193.

sti će im osigurati život i imovinu. Ako to ne učine, smatraće ih neprijateljima i prema njima postupati kao sa neprijateljima.

2. Seljaci koji bi htjeli postati mletački podanici, čim ugledaju mletačku vojsku, neka se njoj odmah pridruže i izvrše protiv Turaka što bude tražila vlast Mletačke Republike. Prije toga, seljaci treba da sruše svoje kuće i sklone se u mjesta koja će im se odrediti.

Ako stanovništvo odnosnih sela želi da na mletački teritorij skloni žene, starce, djecu i imovinu, to će im se omogućiti na susjednim otocima ili drugdje.

Ugovor su potpisali G.F. Zorzi, knez i kapetan Šibenika, u ime Venecije, a u ime stanovništva drniške krajine fra Šimun Brajinović, župnik Petrovog Polja, fra Pavao Sirotković, vikar visovačkog samostana, knez Jakov Mikelić, u ime 13 knezova Petrova Polja, te Lovre Jadrić i Ivan Lovrić iz sela Bogetići.⁶

Kao što smo vidjeli, Foscolo je pomoću svećenika i seoskih glavara organizirao narodni ustanak u Zagori na prostoru između rijeke Cetine, Krke i Zrmanje, te u Lici.

Godine 1647. Mlečani su otpremili vojsku prema Splitu i zauzeli u Solinu tvrđavu i u splitskom polju Kamen.

Nakon zauzeća Gradine i Kamena, Foscolo je otišao u Omiš gdje se sastao sa poljičkim knezom Jurjem Pavićem te s njim i sa članovima poljičke vlade (Poljice su bila jedina slobodna republika u okviru Osmanske Carevine) sklopio ugovor 28. maja 1647. Poljičani su obećali: "da ćemo se" združiti svi pod barjak istog gospodina generala, navlastito zauzeti kliško od svih nas mnogo žuđeno i uzdisano". Pri tome, Poljičani su se također dogovorili sa Mlečanima, odnosno osigurali, da njihovi poglavari primaju plaću kako su primali i za turske vlasti, a preporučili su se i kod Turaka.

To se vidi iz pisma sultanovog defterdara (ministra financija) poslanog knezu Poljica Jurju Paviću. Pismo počinje riječima: "Mi primismo Vaše pismo u kojem pišete da sumnjate o jednom nasrtaju u Vašu krajinu. Nemojte podupirati sami taj nasrtaj, niti učiniti kakvu glupost". Zatim defterdar javlja da se primiće turska vojska, pa nastavlja: "Skoro ćete imati priliku da vidite dobrih stvari. Zadržite to u pameti".⁷ Time je odata turska tajna-namjera.

Turci su nakon objave kandijskog rata počeli sa svojim čestim upadima u nezauzete krajeve Dalmacije, pa i u blizinu dalmatinskih gradova. Napadali su i pljačkali nezaštićena naselja. Ti su se događaji počeli brzo pretvarati u otvoreni rat. Razumljivo je da ni Venecijanci nisu čekali skrštenih ruku već su, kao što smo vidjeli, privukli stanovništvo ne samo pod svoju kontrolu već i u aktivno učešće u ratu.

U to vrijeme Mustafa-paša Tekelija nalazio se sa vojskom u blizini Drniša. On se sa tog prostora povukao na istok te se stacionirao u blizini rijeke Cetine.

6 Katić Lovro, »Veza primorske Dalmacije kroz Kliški prolaz od predhistorije do pada Venecije.« JAZU, *Starine* 51. Kandijski rat.

7 Katić Lovro, *Isto*, str. 375.

Turski podanici u Drnišu brzo su primijetili komešanje kršćana i ocijenili da im prijeti opasnost od Venecijanaca. Zato su poduzimali neophodne mjere.

Jedan serdar iz Tekelijine grupacije, koji se nalazio u Drnišu, brzo je otišao do paše Tekelije na Cetinu i obavijestio ga o vojnim pokretima Venecijanaca. Također ga je obavijestio o sporazumu stanovnika okolnih sela sa venecijanskim vlastima u Šibeniku.

Tekelija je poslao svoga čovjeka, čauša u Drniš da razgovara sa Franom Mihaljevićem i lokalnim poglavarom Drniša. Mihaljević je ubjeđivao Tekelijinog čovjeka da se ništa ne radi sa venecijanske strane. Međutim, sa druge strane, Mihaljević je odmah molio providura Šibenika Giorgia Zorzia, da hitno pođe sa vojskom prema Drnišu, a on, Mihaljević, da je spreman sa svojim kršćanima (mislio je na sve Morlake, katolike i pravoslavce) da pomogne pri zauzimanju Drniša, bez obzira što će kršćani biti uznemiravani od strane oslabljene turske posade u Drnišu. Mlečani su, zajedno sa Morlacima, zauzeli Drniš i produžili prema Kninu. U Kninu se nalazio Jusuf-beg Filipović, kliški alaj-beg, sa malom posadom. On je napustio Knin bez borbe. Poslije Knina, Mlečani su zauzeli i Vrliku. Nakon toga, turska vojska, zajedno sa muslimanskim stanovništvom, povukla se u tvrđavu Klis. Poslije ovoga, general Foscolo je ocijenio da je realno ići na osvajanje najveće i najjače, a stratejski najznačajnije tvrđave Klis.⁸

OPSADA KLISA

Foscolo je sredinom marta udario na Klis sa tri strane i konačno ga potpuno opkolio. Opsada je trajala duže jer se turska vojska, evakuisana iz Drniša, Knina i Vrlike, hrabro borila i pored velikog broja djece, žena i starijeg neborbenog osoblja, kao i zarobljenih kršćana koji su sigurno otežavali borbu i trošili vodu, hranu i lijekove. Tokom te borbe u opsjednutoj tvrđavi su se nadali, i to s pravom, da im u pomoć pritekne bosanski paša Tekelija. Da li je Tekelija bio spriječen ili nemaran nije nam poznato, ali se zna da je ubrzo iza toga bio smijenjen sa dužnosti bosanskog paše.

Opsjednuta turska grupacija, iznurena višednevnom i noćnom borbom, u skućenom prostoru, svakako je bila malaksala. Radi toga je došlo do razgovora o predaji pod određenim uslovima. Glavnokomandujući u opsjednutoj tvrđavi bio je kliški sandžak-beg Mehmed-beg Mustajbegović. On je dogovorno odredio izaslanike za pregovore. To su bili Ahmed-aga Omerbašić, kao glavni pregovarač, zatim Isaj-beg, Mehmed-aga, zapovjednik janičara, te jedan sandžak-begov sluga.⁹

Delegacija je izašla iz tvrđave te ju je primio glavnokomandujući, generalni providur za Dalmaciju i Albaniju, general Foscolo. Nakon prijema Ahmed-aga je u ime delegacije iznio uslove pod kojim bi mirnim putem pre-

⁸ Isto, str. 375-376.

⁹ Isto, str. 376.

dali grad i tvrđavu. Pošto je iznio da je delegacija poslata od kliškog sandžak-bega i vojnih komandanata, koji se nalaze u tvrđavi Klis, naveo je sljedeće turske uslove: da se dozvoli svim opsjednutim stanovnicima i njihovim braniocima miran izlazak sa oružjem i prtljagom i da budu otpremljeni do turske granice. Nakon toga je dao i obrazloženje.

Mletački komandant je odgovorio delegaciji da se čudi takvim uslovi-
ma i da oni nisu ubjedljivi. Nakon toga Foscolo je saopćio da želi da Ahmet-
aga saopći svojoj komandi neprihvatljivost turskih prijedloga, pa može ići sa
svojim slugom, a sa njim će poći Gregorio Detrico i tumač markiz Pacea kako
bi iznijeli venecijansko mišljenje o predaji Klisa, kao i to da će se sa turskim
pratiocima (mislio je na taoce koje zahtijeva) dobro postupati. Također je
saopćio da će kod njega ostati ostali dio članova turske delegacije dok se ne
završe pregovori.

U toku razgovora u tvrđavi Klis, Gregorio Detrico je iznio mletačke
zahtjeve za predaju Klisa, koji su glasili: "Turci trebaju dati sljedeće taoce:
Mustaj-bega, brata sandžak-begovog, Jusuf-bega Filipovića, kliškog alaj-bega,
Mustaj-bega Nurulahovića, Isaj-bega Atlagića, Ahmet-spahiju Omerbašića,
Mehmed-harambašu Cigarčića. Navedeni taoći biće u Zadru i biće vraćeni
kad turske vlasti oslobode Mlečane koji se nalaze u ropstvu kod turskih vlasti,
i to: Gandusi grof Henrico, pukovnik Babanasović, kapetani Ragno i Bern-
nardin Bartolović, te nećak guvernera Possedarija, koji su bili zarobljeni od
strane kliških boraca, sa još šest drugih, čija će se imena naknadno dostaviti".

Nakon povratka Gregorio Detrica i markiza Pacea izvijestili su venecijansku komandu da sandžak-beg ostaje pri tome da izade iz Klisa sa punim ličnim naoružanjem i da bude dopraćen do turske granice.

Cijeli taj dan prošao je u pregovorima, a da nije postignut sporazum. Tada su naljućeni Venecijanci saopćili da oni prekidaju pregovore. Nakon toga, otišli su u venecijanski tabor čehaja Nurulahović sa Derviš-agom i odnijeli posljednji odgovor da će predati Klis sa izlaskom pod oružjem, ili će u protivnom nastaviti borbu do posljednje kapi krvi.

Venecijanci vrata natrag u Klis Derviš-agu sa zahtjevom da sutra Turci pošalju tražene taoce sa konačnom odlukom o predaji Klisa.

Scoto, koji je tada zamjenjivao Foscola, zadržao je kod sebe čehaju Nurulahovića i ponovo naglasio da se moraju poslati traženi taoći. Turci su konačno prihvatili mletačke uslove. Tako je postignut sporazum o predaji Klisa. To je bilo 30. marta 1648. godine. Taoći su predati Mlečanima. Sad su uslijedila potresna zbivanja.¹⁰

POKOLJ NAKON PREDAJE KLISA

U toku borbe oko tvrđave Klis, među ostalima, ranjen je bio i Ahmed-aga Baraković. Prilikom izlaska iz tvrđave njega su nosila četiri čovjeka na jastucima, a pratila su ga 2 sina i 2 rodaka. Pri izlazu Baraković je zapazio neke Poljičane i stanovnike makarskog Primorja. Baraković ih je poznavao

¹⁰ Isto, str. 377.

kao turske podanike i u prolazu pozdravio uobičajenim pozdravom uz primjedbu: "Zar ste i vi tu kao izdajice". Ovi su se na to rasrdili. Tu su Barakovića i cijelu njegovu nenaoružanu porodicu sabljama isjekli. No nije se na tome završilo. Tu su Morlaci nastavili ubijanje nenaoružanih osoba koje su izlazile iz predate tvrđave. Ubijeno je preko 300 što muškaraca što žena i djece. Venecijanski vojnici vrebali su osobe koje su izlazile u cilju pljačke. Tada su primijetili da je iz jastuka, na kojem je nošen Baraković, ispalo nekoliko komada srebrna novca. Vojnici su odmah počeli pljačkati one koji su pored njih prolazili ne prezajući ni od čega. Otimali su stvari iz njedara žena i iz ruku staraca. Vojnici, videći u truhu jednog rasječenog starca nekoliko cekina, koje je ovaj nesretnik progutao da bi ih sačuvao od pljačke, išli su od leša do leša i sjekli trube tražeći plijen, odnosno novac ili nakit. Čak su i silovali ubijene žene i derali kožu, vršili su sva moguća u povijesti nepoznata zvjerstva.

O ovome događaju Grga Novak piše: "Prema ugovoru o kapitulaciji svi su oni, koji su branili Klis i sve stanovništvo, mogli iz njega izaći, ali bez oružja. Toga su se mletački komandanti i držali, ali ne i domaći vojnici, koji su, osvećujući se Turcima, maltretirali one koji su izlazili.

U njih se brzo ugledaše i drugi vojnici-pobjednici. Nastade jedan opći napadaj, nedostojan vojnika, nečovječno postupanje prema muškarcima, ženama, oduzimanje, svlačenje, ubijanje. Pokolj na bojnopolju nije samo okrutnost Poljičana i Morlaka, nego je pri tome sudjelovala, zbog pohlepe za plijenom, cjelokupna teška i laka konjica, i talijanska pješadija, kao i ona njemačka... i sva se ostala vojska natjecala u pljački i otimanju ne samo stvari nego i ljepših djevojaka i dječaka. Preko 250 muškaraca i žena je u toj gužvi ubijeno, a potajno je odvedeno u ropstvo oko 200. Bila je to sramota, koja je poslije pobjede okaljala lice mletačkoj vojsci i na koju su Mlečani bili vrlo ozlojeđeni".¹¹

Obzirom da je u tvrđavi Klis bio i Jusuf-alajbeg Filipović nije mi poznato da li je još neko od Filipovića, muških ili ženskih, bio tu i da li je stradao među onih nekoliko stotina izginulih, jer nisu nađeni nikakvi spisi sa imenima.

Zbog ovog teškog zločina, niko nije pozvan na odgovornost. Poslije toga Foscolo je otišao u tvrđavu i uz asistenciju skadarskog biskupa kleknuo je ispod osvojenih muslimanskih vjerskih znamenja i saslušao službu božiju.

BJEKSTVO JUSUF-BEGA FILIPOVIĆA

Isti dan dogodio se još jedan, za sandžak-bega vrlo neprijatan događaj. Naime, saglasno sporazumu postignutom na osnovu venecijanskog ultimatum-a, traženi taoci predati su venecijanskoj komandi. Komanda ih je otpremila u Solin. Tamo su čekali galiju radi otpreme u Zadar. Tako su u Solinu i zanoćili. Međutim, Jusuf-beg Filipović, kliški alaj-beg, očito nije vjerovao Ve-

11 Grga Novak, *Šibenik u razdoblju mletačke vladavine 1412-1797. god.*, Šibenik, 1976. str. 199.

necijancima, pa je iskoristio noć i pobjegao zajedno sa svojom pratnjom, koja ga nije napustila ni nakon napuštanja tvrđave Klis.

Kada je za ovaj bijeg saznao tada već bivši sandžak-beg, koji je potpisao dokument o davanju talaca, bio je zaprepašćen postupkom Jusuf-bega Filipovića. To zaprepašćenje i nezadovoljstvo izrazio je u pismu, koje je odmah napisao i poslao generalnom providuru Foscolu. Sadržaj pisma je slijedeći: "Najmilostivijem i od gospodina boga predodređenom svakoj sreći, najugledniji gospodine venecijanski generale. Najponiznije poštovanje od mene, Mehmed-bega sandžaka od Klisa. Poslije dokazane milosti Vaše ekscelencije i poslije nego smo zaključili sporazum o predaji Klisa, bili smo izdati od Filipovića, koji mora da se za vječna vremena okameni od stida. I ako bude došao kući može se lako dogoditi da bude vraćen Vašoj ekscelenciji, kojoj, ako Vam se to sviđa, doći ću ja kao talac mjesto njega, kako bi nesretni ljudi (ostali taoci) otišli, davši prethodno garantna pisma i časnu riječ sa obe strane. Bještvo Filipovića nam je natovarilo na leđa veliku odgovornost. On zauvijek neka ostane osramoćen. Ako smo time prepušteni milosti Vaše ekscelencije onda će ona biti hvaljena kao Vaša slava, kako u sadašnja vremena tako i u budućnosti. Vaša volja je bila da odu oni robovi koje vi tražite. Sa mnom je bio zaključen sporazum. Ako Vi tu možda nešto sumnjate da je on pobjegao po mojoj saglasnosti, sačuvaj Bože. Ja nisam neprijatelj samom sebi. Svi mi imamo svoje sudbine u vlastitim rukama. Stoga je potrebno da svako od nas vodi računa o svojim slabostima, na ovom i na onom svijetu. Ako Vam je po volji ja ću ostati kao talac. Očekujem odgovor, a gospodin bog će Vas hvaliti kao veličinu i u dobrom zdravlju".¹²

Foscolo je primio sandžakbegovu izjavu. Tako je bivši kliški sandžak-beg primljen za taoca umjesto pobjeglog Jusuf-alajbega Filipovića. Foscolo je bivšeg kliškog sandžak-bega, Mehmed-bega Mustajbegovića, ukrcao u galiu Giovannija Battiste Batto-a i poslao u Zadar.

Tu su sandžakbeg i drugi taoci ostali sve dok od Turaka nisu Foscolu bili vraćeni grof Copra i ostali mletački zarobljenici, navedeni u sporazumu. Mlečićima nije vraćen samo Rabanasović, koji je prije toga umro u Istanbulu.

Ovom prilikom potrebno je napomenuti da se na dužnost sandžakbega postavljalo samo odlukom sultana, na prijedlog velikog vezira. Zbog toga ostaje nejasno kako se Mehmed-beg Mustajbegović sam mogao ponuditi za taoca, bez saglasnosti sultana, bez obzira na razlog koji je naveden u pismu?

*
* *
*

O Jusuf-begu Filipoviću, kliškom alaj-begu, veoma mnogo se pričalo, ne samo u porodici već su o njemu, u ono davno vrijeme, pjevane i pjesme. O Jusuf-alajbegu povjesničar Luka Jelić piše, između ostalog, i slijedeće:

12 Difniko Franjo, »Pismo Kliškog sandžak-bega Mustajbegovića upućeno generalnom providuru Lenardu Foscolu-u, u vezi sa bještvom taoca Kliškog alaj-bega, Jusuf-bega Filipovića«, *Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji*, Split 1986, str. 190-191.

... "Dok su druge polovine šesnaestog vijeka u Kliškoj kazi bili zijameti Rustenpašića i Mustajbegovića, u drugim nahijama ističu se Atlagići Livanjski i Filipovići Glamočki, o kojima je narodna pjesma također splela posebni ciklus... od kojih se rodi glasoviti Jusuf-beg Filipović kliški alaj-beg, najveći krajišnik druge polovine sedamnaestoga vieka". Dalje se navodi "...Nu od svih begova ličkog sandžakata narodna pjesma najviše slavi udbinske Mustajbegoviće i glamočke Filipoviće".¹³

Praćenjem porodice Filipović tokom XVII stoljeća slobodno se može reći da je Jusuf-beg Filipović, kliški alaj-beg, bio centralna ličnost toga stoljeća, kao ratnik, mada su i ostali Filipovići bili poznati bilo kao ratnici, bilo kao zaimi, spahije, pa i starješine na krajinama, kao ajani. O Jusuf-begu Filipoviću, kliškom alaj-begu, su pisali ljetopisci i povjesničari, kako venecijanski (Brusoni, Difnico Francisko i drugi) tako i domaći (Gašpar Vinjalić, Luka Jelić, fra Andrija Kačić Miošić, Kosor Karlo, Lovre Katić, Ivan Grgić, Stipan Zlatović, Boško Desnica, Gligor Stanojević i drugi).

ŠTA SE DOGAĐALO POSLIJE KLISA

Poslije pada Klisa Mustafa-paša Tekelija je smijenjen, a na njegovo mjesto postavljen je Derviš Mehmed-paša.¹⁴ On je odmah nakon preuzimanja dužnosti bosanskog vezira pokrenuo vojnu u kojoj su Poljičani najviše stradali ne samo zbog pokolja koji su izazvali pri izlasku Barakovića iz izgubljene kliške tvrđave, već i zbog toga što su izvršili izdaju iako su imali potpunu samoupravu u jedinjoj kneževini unutar Osmanske Carevine. (Granica poljičke kneževine protezala se od Omiša, dolinom rijeke Cetine do Trilja, te od Trilja na jug do Dugog Rata, a odatle obalom Jadrana do Omiša. Ukupna dužina granice po vazdušnoj liniji iznosila je oko 70 km).

Već 31. jula 1648. godine Vuk Mandušić upada sa velikim brojem Morlaka u Bosnu sve do Ključa, gdje žari i pali, odvodi roblje i odnosi značajan plijen. U krvavom obračunu bili su veliki gubici u ljudstvu. Tu je izgubio život, pored mnogobrojnih Morlaka, i glavni komandant drniških i šibenskih ratnika, Vuk Mandušić.¹⁵

Koncem maja slijedeće, 1649. godine, Bošnjaci pod komandom Jusuf-bega Filipovića napadnu Morlake u okolici Šibenika. U tome sukobu zarobljeno je navodno oko 500 Morlaka, a kao plijen odveden veći broj razne stoke. Međutim, pri povratku u Bosnu dočekali su ih Morlaci Drniša, ali sa slabom srećom.¹⁶

Slijedeće 1650. godine Jusuf-beg Filipović, kliški alaj-beg, ponovo osvaja Knin. Pod njegovim nadzorom popravljena je kninska tvrđava.¹⁷

13 Jelić Luka, »Uskoci i urote o preotmi Klisa«, *Narodni Kalendar za 1898*. Zadar, str. 252-253.

14 Bašagić Safvet-beg, *Kratka uputa...* Bosanski namjesnici str. 179 red 96 i 97.

15 Mijatović Anđelko, *Smrt Vuka Mandušića, Uskoci i Krajišnici, Narodni junaci u pjesmi*, Zagreb, 1974. str. 86; Desnica Boško, *n.dj.*

16 Kosor Karlo, *n.dj.* str. 153.

17 Kosor Karlo, *n.dj.* str. 153.

Generalni providur G.Foscarini, koji je naslijedio Foscoloa, šalje 1651. godine na Knin veliki odred Morlaka da spriječe obnovu Knina. Međutim, Knin je već bio ne samo obnovljen već se u njemu nalazio i Jusuf-beg Filipović, kao tadašnji sandžak-beg krčkog sandžaka. Saznavši za navedene pojedinosti, Foscarini se nije usudio napasti Knin, te se povukao.

Te godine u februaru, Morlaci iz okoline Šibenika, Zadra i Splita iznenadili su Bošnjake kod Bilaja i postigli odgovarajući uspjeh.¹⁸

ZAROBLJAVANJE JUSUF-BEGA FILIPOVIĆA, KLIŠKOG ALAJ-BEGA

Jusuf-beg Filipović bio je 2. decembra 1652. godine dočekan od Morlaka iz Šibenika u zasjedi i uhvaćen pri izlasku iz Knina, gdje je došao s ciljem da obide svoje trupe. Šibenski Morlaci su ga sakrili da ne saznaju Mlečani. Cilj sakrivanja bio je u tome što su Morlaci željeli, i smatrali mogućim, da će njegovim oslobađanjem moći riješiti sve svoje probleme i osloboditi svoje zarobljenike iz turskog sužanjstva.¹⁹

Za obradu ovoga događaja postoje autentični dokumenti, pa ću se njima služiti pri razmatranju ovog događaja. Od tih dokumenata posjedujemo sljedeće:

Prevod izvještaja generalnog providura poslat nam iz Venecije pod br. 1654/X.1.3. od 16.IV 1986. (mikro snimci 78, 82, 19) koji glasi: "Nakon zarobljavanja Turčina alajbega Filipovića i nove obazrive naredbe da on bude predat izvanrednom providuru Dolfinu u Šibeniku, zatim da se meni preda, obaviješten sam od svijetloga gospodina izvanrednoga providura Benedikta Dolfina da je, uz svu službenost i diskreciju te oprez naišao na velike teškoće sa strane Morlaka u izvršavanju ovoga akta poslušnosti. Izgovarajući se kako će se sa Filipovićevom osobom poslužiti da oslobode mnoge svoje rodake i prijatelje, koje su Turci zarobili, iako im je malo stalo do tih zarobljenika, oni mnogo drže do svoje koristi (što je ovom svijetu duboko u srcu). Dodali su da im je za toga Turčina ponuđena velika količina novca kao otkup za njegovo oslobađanje. Nakon razmišljanja o tim stvarima, pa o važnim općim interesima, a da bi sigurno bio predat spomenuti Turčin onoga položaja i ugleda (tada je bio krčki sandžak-beg), odredio sam, kako napisah u prethodnom pismu, spomenutom gospodinu prokuratoru, da u slučaju da ne bude mogao svojom sposobnošću navesti Morlake na odricanje, ranije iznijetih namjera u pogledu Filipovića, i ne bude se mogao dokopati zarobljenika i apsolutno ga imati u svojim rukama, neka se ne usteže da im dodijeli neku izvanrednu sumu novca i žita u znak zahvalnosti zbog njihove veoma zaslužne operacije u znak službene milostivosti i dobrote, pa napokon povodom presvetih dana blagdana (misli se na približavanje Božića). Neka im se takođe obeća neki rob, što je u rukama vlasti, koji bi se upotrebio za otkup njihove rodbine, koja je zarobljena. Zbog važnosti posla i radi veće efikasnosti odlučio sam da u ovo uključim i gospodina konta Siska. Ova dva udružena i

18 Kosor Karlo, *n.dj.* str. 153.

19 Boško Desnica, *n.dj.* I, str. 63; Kosor Karlo, *n.dj.* s.154.

ugledna gospodina, pojačanim nastojanjem, mogli su lakše nagovoriti spomenute Morlake da izvrše svoju dužnost. Međutim, svaki, pa i onaj najjači, razlog osta po strani zbog pretjeranih navedenih ponuda veoma bogatog i uglednog Turčina. Tako spomenuta gospoda, i njihov mudri i uplivni način u izlaganju, sve više otkrivahu sve veću prepreku i otpore. Tim više što je Turčin, saznajući za napore da bude predat od onih što su ga zarobili, povećao svoje ponude, obećavajući nove sume novca i drugo, ako ga ne predaju mletačkim vlastima.

Kad sam shvatio da Morlaci zaboravljaju zahvalnost i milost, koja im se pokazuje u svakodnevnim isplatama i priskakanjem u pomoć u svakoj prilici, pa napokon i to da su prihvaćeni kao mletački podanici, spoznah da im više ne može biti dopušteno njihovo odbijanje, koje može biti loš primjer. Sa ovom vrstom ljudi treba, zbog njihove neposlušnosti, ponekad postupiti oštrije, a ne samo predusretljivo i s razumijevanjem, kako spomenuti Turčin ne bi svojim obećanjima pridobio te ljude i kako ih ne bi nagovorio da s njima pobjegnu u svoj kraj. Ili, što je još važnije, nije se više smjelo dopustiti da se pod zidinama tvrđave, koja je toliko važna, na očigled vlasti, drži osoba toliko uticajna u okolnostima kad se neprestano radi na tome da se Morlaci vrate na otomansku stranu. Osim toga, može se veoma lako pripremiti neka mogućnost da se na našu štetu poveže sa ljudima na granici, koji su pod njegovom komandom, pogotovo što se svaki dan sve više povezuje sa Morlacima.

Zato sam smatrao da je potrebno da o svim ovim važnim stvarima obavijestim presvijetlu gospodu, kapetana zamjenika konta Dondola, generalnog providura konjice Bensonu, pa Girolama Grimania (Đirolamo Grimani) što će uskoro biti providur Šibenika, da im saopćim sve prethodne razloge i sve ostalo što se tiče ovoga predmeta, s tim da im pokažem pismo gospodina providura Dolfina i konta Siska. Oba su pisali zajedno sa potpisnikom da će, ako ne uspiju dobiti Turčina od Morlaka, upotrebljavajući svoj službeni ugled, i na opisani način, morati upotrijebiti silu i prisiliti Morlake na njihovu dužnost, pa da na bilo koji način spomenutog Turčina predaju vlastima, uz uslov da se taj posao obavi na oprezan način i da se izbjegnu moguće nevolje. Tek tada će sve to uspjeti. A onda će u pogodnom trenutku te Morlake utješiti nekom sumom.

Kad su spomenuta gospoda, providur Dolfino i konte Sisko to prihvatili, pa kada su zrelo promislili, odabrali su način što im je pomogao da od Morlaka oduzmu spomenutog roba Filipovića i to mudro i oprezno bez ikakvih neprilika.

Zbog uspjeha Morlaka, koji uvijek treba da priznaju javnu milostivost i dobrotu, poslao sam, čim sam dobio gornje obavijesti, u Šibenik Vanella sa 50 tovara žita, koje je upravo stiglo i bilo određeno za Pag, sa pismom za presvijetlog gospodina za žito, naslovljeno na kneza toga područja, da u ovim izvanrednim okolnostima raspoláže presvijetli providur Dolfino kako mu najbolje bude izgledalo po njegovim neuobičajenim sposobnostima. Cijelo vrijeme on se tako ponašao, na veoma mudar način, pametno i savjesno, pa

uz potreban obzir prema ovom poslu i interesima Vaše javnosti u ovom zaduženju.

Kasnije je ovdje stigao sa galijom "Braconom" gospodin Sisko, pa je odveo spomenutog Filipovića.

Uz ovaj izvještaj priloženi su dokumenti što su se odnosili na Filipovića i što su nastali prilikom njegovog zarobljavanja".²⁰

Pregled zahtjeva koje su Morlaci tražili od Filipovića da ga ne predaju mletačkim vlastima, nakon zarobljavanja

Morlaci su tražili slijedeće:

1. 60.00 reala (to je ondašnji mletački novac)
2. 200 kapa od skarleta, kožom postavljene
3. 30 ogrtača postavljenih svinjskim krznom po cijeloj dužini
4. 200 sablji srebrom okovanih
5. 3 konja, jedan čije je sedlo prekriveno jelenskom kožom (di mantil Cernato ili Cervato), drugi konj koji se zove bijeli ljiljan, zvani "baio". Treći konj Vidimlićev sa njegovom opremom (Vidimlić je bio posjednik iz Glamocha. Ne znam koji je to Vidimlić, znam da je jedan od njih tada bio mletački obavještajac)
6. 200 japundži
7. 200 volova
8. jedna robinja, najljepša, što se nalazi u vlasništvu Jusuf-bega Filipovića, kliškog alaj-bega, a koju Morlaci znaju
9. 200 kopalja
10. sina harambaše Gulina i sina harambaše Berića

Na kraju spiska stoji: "Neka ti je alajbeže poznato, on je onaj koga traže svi vrijedni vojnici i očekuju odgovor". Ovdje se očito misli na sina harambaše Berića.

Vrijednost svega navedenog nisam ni probao svesti na ondašnje vrijednosti, a na naše današnje ne bi imalo smisla ni pokušavati.

Dovoljno je naglasiti da su i tadašnji mletački providuri ocijenili taj zahtjev pretjeranim kad pišu: "Podstaknuti ovom prilikom, Morlaci su nastojali da se njom što više okoriste, tražeći od "Turčina" pretjeranu sumu kako u novcu tako i u drugom. Sve to prelazi svaku vjerovatnoću".

Međutim, mletačke vlasti nisu dozvolile da se Morlaci, ni za bilo koliku sumu, ili bilo kakvu i koliko robe dogovore sa Jusuf-begom Filipovićem. Zato su ih vojnim sredstvima prisilili da ga predaju njima, a oni su ih darovali sa onim i onolikim darovima koje su sami odlučili dati. U tu svrhu generalni providur za Dalmaciju i Albaniju Jerolim Foscarini donio je najprije 3. januara 1653. godine jednu, a slijedećeg dana, tj. 4. januara iste godine, drugu odluku, kojom ih pojedinačno nagrađuje.

²⁰ Izvještaj generalnog providura Bernarda Dolfina, mikro snimci: 78, 82 i 19. (Prevod prof. H. Hajdarhodžić, bibliotekar, Dubrovnik).

Odluka od 3. januara 1653. godine

"Mi Jerolim Foscariini za prevedru Mletačku Republiku general-generalni providur u Dalmaciji i Albaniji:

Prestali su pred Nas Frane Gulin, Cvitko Sarić i Stjepan Radić, harambaše, sa još pedeset šibenskih Morlaka, te nam sa mnogo poniznosti prikazuju, da se ovo doba godine sa svojim porodicama nalaze u velikoj nevolji i nestašici te da su pošli na Turke radi pljačke i obezbjeđenja hrane, pošto su pred neprijateljem izloženi neprekidnim borbama, da otklone štete, koje im Turci nanose i da protivnim napadima odbijaju napast sa granice. Kako im je božijom voljom uspjelo da potuku brojne pljačkaške čete neprijatelja i da ugrabe više njihovih glava, porastom javnog zadovoljstva, mole, obzirom na te zasluge kao i na novi glasoviti uspjeh postignut zarobljavanjem Jusuf-bega Filipovića kliškog alaj-bega, jednog od najglavnijih Turaka po položaju i po vlasti u zemlji, da se na njih prospe javna milostiva darežljivost i da im se dade načina da ovom prilikom otkupe koga od svojih srodnika, koji su vojujući u javnoj službi, pali u tursko ropstvo.

Mi vidjevši umjesnost te molbe i skloni da Morlacima pružimo dokaz potpunog javnog zadovoljstva njihovom dugom plodnom službom i vanredno kvalifikovanim djelom zarobljavanjem Jusuf-bega Filipovića kliškog alaj-bega, koji je kasnije dopao u ruke vlasti, autoritetom generalstva određujemo da gore spomenutim Morlacima budu predani (naši zarobljenici kršćani koji su se borili u turskoj vojsci) Marko Musulin zarobljen u Lici, koji se nalazi u ovim tamnicama, Matija Nikolić iz Ražnja, koji se nalazi u bolnici i Petar Barčić iz Imotskog, upisan sada na galiji Mocenigo, zarobljen u otvorenoj bici kod Zadvarja, da posredstvom tih robova nastoje otkupiti svoje srodnike (u turskom zarobljeništvu) i da ih javna darežljivost potakne da novim junačkim djelima povećaju svoje zasluge.

Naređuje se zabilježba i izvršenje prinadležnosti.

Zadar, 3. januara 1653.

Zad.arh. Spisi Foscarina, knj. jedina str. 151."

Druga odluka donesena je slijedećeg dana, tj. 4. januara 1653. godine, o nagradama ostalih Morlaka. U njoj je naznačeno zašto se donosi, popis nagrađenih te iznosi novca i količine materijala čime su pojedinci nagrađivani.

"Zadar, 4. januar 1653.

Junački okršaj u kojem su prošlih dana šibenski Morlaci, osim ostalog, zarobili glasovitog Jusuf-bega Filipovića, kliškog alaj-bega, koji se sada nalazi u rukama vlasti, zaslužuje, uz javno zadovoljstvo, i dokaz javne darežljivosti prema onim Morlacima koji su je dostojni. Potaknuti tim časnim obzirima i da damo povoda istim Morlacima da u svojoj vjernosti i odanosti nastave takva plodna djela, porastom svojih zasluga za Dužda, snagom ove naredbe i autoriteta Našeg generalstva, doznačujemo harambaši Marku Gulinu, koji je među prvima sudjelovao u spomenutom okršaju, četiri dukata na mjesec, koji će mu, za trajanja rata, biti isplaćivani od šibenske komore.

Zadar 4. januara 1653. godine".

Slijedi popis ostalih nagrađenih i čime su nagrađeni:

1. Harambaši Iliji Cugoviću 4 dukata
2. Harambaši Stevanu Brniću 4 dukata
3. Harambaši Andriji Grubišiću 4 dukata
4. Harambaši Đorđu Omeliću jedna mjera beškota na mjesec, koju je uživao njegov stric Dujmo
5. Harambaši Đorđu Vruljcu jedna mjera beškota za mjesec
6. Harambaši Bogdanu Farčiću jedna mjera beškota za mjesec
7. Harambaši Mihajlu Đurišiću jedna mjera beškota za mjesec
8. Harambaši Jakovu Brajkoviću jedna mjera beškota koju je uživao zet harambaša Plavše
9. Harambaši Mihajlu Vudrašiću 4 dukata, koje je uživao njegov brat harambaša Nikola
10. Harambaši Šimunu Bogetiću 4 dukata
11. Harambaši Marku Šupukoviću 4 dukata
12. Harambaši Štefanu Savu 4 dukata
13. Harambaši Cvitku Šariću 4 dukata
14. Harambaši Milivoju Zubičeviću 4 dukata"²¹

Očito, navedeno zarobljavanje imalo je u ono vrijeme veoma velikog odjeka, ne samo u Dalmaciji i Bosni, već i u Kotarima, Lici i Krbavi, a posebno u Veneciji.

To se, po svemu sudeći, dojmilo kasnije i samog dr Boška Desnice, pa je citirani dokumenat objavio u božićnom broju "Primorske riječi" iz 1931. godine. Naime, on je, 319 godina kasnije, našao za shodno da podsjeti šibenske kršćane na junaštvo njihovih predaka koji su, služeći mletačkim interesima, zarobili junaka koji je služio turskim interesima.

Desnica tom prilikom piše: "Šibenski Morlaci zadobiše jedan neobičan šičar (korist, dobit, plijen) u jednom sukobu sa pograničnim Turcima, njima pade u ruke niko manje nego bosanski alajbeg Jusuf-beg Filipović, kliški alaj-beg. Svjesni goleme vrijednosti koju je jedan rob toga reda predstavljao, oni su ga držali skrivena u Šibeniku u nekom skrovištu, da mletačkim gospodarima ne bi pao u oko dragocjen lov, ali sve uzalud..."²²

Zarobljeni alajbeg održavao je veze sa svojom porodicom u Glamoču, a naročito sa stricem Derviš-begom, koji ga je snabdijevao novcem i robom, posredstvom kapelana Julija (Zorzija) Papalija iz Šibenika. Međutim, posrednik (Papali) nije bio vjeran, te je sva pisma koja su išla preko njega podnosio na uvid providuru, a ovaj u svojim depešama javljao Senatu sadržaj te prepiske. Dakle, kao i svaki plaćeni obavještajac.

Naprijed je rečeno da su u prilogu navedenog materijala bila i tri pisma. Prevodi tih pisma su u sljedećem tekstu.

²¹ Desnica B., *n.dj.* I, str. 63-65.

²² Desnica B., »Ropstvo Jusuf-bega Filipovića«, *Primorska riječ-božićni broj*, Šibenik, 1931.

Pisma su pisana na turskom jeziku i prevedena na talijanski jezik. Kopije originala se nalaze kod mene.

PISMA JUSUF-BEGA FILIPOVIĆA, KLIŠKOG ALAJ-BEGA

Za vrijeme dok je bio skriven u Šibeniku, Jusuf-beg Filipović, kliški alaj-beg, napisao je tri pisma: supruzi, roditeljima i bratu Mustafi. Međutim, ta pisma nije poslao iz Šibenika. Stiče se dojam da nije povjerovao Juliju Papaliju, što je i razumljivo, pošto ga ranije nije ni poznavao, a još manje je vjerovao Morlacima. Papalija je mogao upoznati tek onda kad je vidio da je i on, ispred Venecije, uključen u njegovu, Jusuf-begovu problematiku. Pisma su očito došla u ruke mletačkih vlasti kad su mu pregledali stvari prilikom preuzimanja sužnja od Morlaka. To se vidi iz dvije činjenice. Jedna je da su pisma na talijanskom jeziku, a druga da su u prilogu i sva tri originala na turskom jeziku, što će reći da su pisana njegovom rukom, ali vjerovatno, negdje u podrumu, kod Morlaka.

*
* * *

Pismo supruzi

Mojoj predragoj ženi, što mi je draža od očiju. Beskrajni pozdrav, kako pristoji. Ako pitaš za mene hvala Bogu zdrav sam. Čuli ste za mene i za moj položaj u čemu se nalazim. Pobrinite se. Vaš otac, moj gospodar, da ode gospodinu paši, pa da se sa poslanikom uputi pismo. (Trebalo) da ode gospodin otac, jer drugog lijeka nije. Pozdravite sve s moje strane. Utješite se i budite zdravo, Bog neka Vas čuva.

Vaš predragi suprug Jusuf.²³

Pismo roditeljima

Doveden sam u teško stanje, neka je hvala velikom Bogu. Dajem Vam glas da su me 22. mjeseca muharema uhvatili Morlaci, koji su postali mletački podanici, i to kada sam se vraćao iz Knina. Vjerujem da Vi već znate. Ovdje nije za mene lijeka niti ga se za mene može obezbijediti, osim onoga što Bog može dati, jer odavde izaći nije moguće osim da se načini mir. Poklanjam se mojoj majci, pa svima ostalim hanumama i sandžakovici. Poklanjam se svima starcima u kući od prvog do posljednjeg. Srdačan pozdrav svima koji me poznaju...(nejasna riječ), vjerovatno da glasi: "molite se", jer slijedi: gospodinu Bogu, pa na kraju pozdrav svima.

Bijedni rob Jusuf.

Pismo bratu Mustafi

Mome dragom bratu Mustaj-begu. Uobičajeni pozdrav, kao što je red. Već od drugih saznali ste o meni. Odavde me hoće odvesti, ali ne znam kuda. Govorite za mene, jer ne znam šta će biti od mene, pa se pobrinite da

²³ Jusuf-beg Filipović, zarobljenik u tamnici u Veroni, piše tri pisma: supruzi, roditeljima i bratu Mustafi.

svi mole Boga za mene, jer ne znam svoju sudbinu. Pozdravlja te tvoj brat Jusuf.

*
* *

Dr Boško Desnica u navedenom članku u "Primorskoj riječi" piše i slijedeće: "Zarobljene krajišnike Mlečići nisu držali u svojim čuvenim tamnicama *piombi* i *pozzi*. Zarobljene ugledne Turke Senat je držao u tvrđavi u Veroni i u taj sumorni skaliderski kaštel poslan je i zarobljeni bosanski feudalac".

Izgleda da su mletački tamnički propisi predviđali da se dopisivanje robova može početi tek nakon tri mjeseca provedena u tamnici. Takav zaključak se može izvesti iz činjenice da su pisma poslata iz Glamoča tek 29. marta 1653. Istog dana datirano je i pismo Julija Papalija, kao i prvo pismo koje je uputio Jusuf-beg iz tamnice generalnom providuru Verone pod čiju je nadležnost ulazila i tamnica u kojoj je bio Jusuf-beg Filipović.

Postoji i jedno pismo koje je pisao J.Papali jednom mletačkom senatoru u vezi s Jusuf-begom Filipovićem. To pismo niti je porodično niti je pisano sa znanjem porodice, pa mu nisam ni poklonio nikakvu pažnju. Međutim, Derviš-beg, stric Jusuf-bega, pisao je Papaliju i slao mu iz Glamoča novac i rublje za presvlaku za Jusuf-bega Filipovića. Ovdje ćemo navesti neka od tih pisama, koja su poslata Jusuf-begu u tamnicu. Papali je takva pisma i pošiljke slao posredstvom generalnog providura u Zadru. Dakle, najprije u Zadar, radi pregleda, pa odatle u Veronu u tamnicu. Evo samo nekih od tih pisama.

*
* *

Pismo Derviš-bega Juliju Papaliju

Glamoč 29. marta 1653. godine

"Od mene Derviš-bega Filipovića u svemu uzvišenom i plemenite hvale i časti dostojnom gospodinu Zorziju Papaliju, kapitanu. Lijep i ljubazan pozdrav, kao plemenitom gospodinu i našem starom prijatelju. Neka Vaše gospodstvo zna da smo razabrali iz pisma da ste učinili svaku uslugu i dobrotu mome bratiću alajbegu. Zahvaljujem Vašem gospodstvu za ljubav kojoj smo se nadali od Vašeg gospodstva, i ako nam gospodin Bog dadne zdravlje nećemo nikad zaboraviti Vaše djelo.

A sada šaljem alajbegu paket (zamotak) stvari od platna i neka pisma. Molim Vas da ih pošaljete što je moguće prije. Ako bi došla pisma od njega molimo Vas da ih nama pošaljete. Zapovijedajte nam u čemu bismo mogli biti Vama na usluzi. Bog neka Vas okrijepi i obrađuje".

Iz prednjeg pisma se vidi da se Papali potpisuje i Zorzi, što čini i u dopisivanju sa Mlečanima. Isto se vidi da u Derviš-begovoj pošiljci idu i druga pisma, možda žene, roditelja, brata i ostalih prijatelja i poznanika. Isto se

tako vidi da je Papali vojno lice i kapelan, dakle svešteno i obavještajno lice u mletačkoj službi.

Pismo Julija Papalija Jusuf-begu Filipoviću, kliškom alaj-begu

"Gospodinu u svemu visoko uzdignutom plemiću i svake gospodske časti vrijednom, gospodinu Jusuf-begu Filipoviću kliškom alaj-begu. Poštovanje i vrlo ljubezan pozdrav, kao našem vjernom prijatelju od mene Julija Papalija.

Pošto sam primio pismo od Vašeg strica Derviš-bega i s njim poslao Vama dva naša pisma i jednu košulju i gaće s molbom da ih odmah Vama pošaljem, danas sam ih primio i odmah ih šaljem po mom pouzdanom prijatelju i nadam se da će Vam sigurno stići. Tako možete, ako želite, odgovoriti na spomenuta pisma, poslavši ih meni na ruke, koje ću ja poslati sa svom brižljivošću dalje. Isto i ako nam što drugo preporučite, kao pouzdanom i starom prijatelju, koji Vas pozdravlja od svog srca i sa ljubavi i u ime cijele Vaše obitelji. Kako sam razumio svi su fala bogu zdravo i Bog neka Vam da zdravlja i veselja.

Šibenik 29. marta 1653. godine

Ja Zorzi Papali prijatelj Vašeg
gospodstva, dao sam da se napiše".

Slijedi adresa ispod pisma koja glasi:

Presvjetlom i u svemu uzvišenom gospodinu Alajbegu, Jusuf-begu Filipoviću, kliškom alaj-begu od Glamoča, da mu se preda u gospodske ruke u Veroni.

Pismo Jusuf-bega Filipovića, kliškog alaj-bega, generalnom providuru u Veroni

"Molim presvjetlog gospodina generalnog providura da mi odobri da pošaljem tri pisma mojim u Bosnu. Pismo bih napisao mome stricu Derviš-begu Filipoviću u Glamoč, Mustaj-begu Hurakaloviću - sandžak-begu Like - mome pašanogu (badžanak), koji će me često obavještavati o događajima u Carigradu u pogledu pregovora o miru, kako bih se znao ravnati u pogledu svoga ropstva, zatim mome puncu (ženin otac) Ali-begu Ferhatpašiću. Ponizni rob u Veroni, Jusuf-beg Filipović.

30. marta 1653. godine"

(Iz prednjeg pisma, vidi se da su Jusuf-beg Filipović, kliški alaj-beg, i tadašnji lički sandžak-beg Mustaj-beg Hurakalović - poznat iz narodnih pjesama kao Lički Mustaj-beg - oženili dvije sestre, kćerke Ali-bega Ferhatpašića, unuke poznatog vojskovođe Ferhat-paše Sokolovića. Dakle, ne stoji tvrdnja Luke Jelića, koju je preuzeo H. Kreševljaković, da je Mustaj-beg oženio Marulu, kćer Jusuf-alajbega Filipovića. Isto tako, ne stoji ni tvrdnja svih onih koji Ličkog Mustajbega identifikuju bilo kao Hasumovića bilo kao Lipovaču).

Kopije tri pisma na turskom jeziku nalaze se kod mene. Ostala pisma su na talijanskom i bosančicom.

Svakako, bilo je mnogo više pisama. Ovdje smo iznijeli samo ona prva, poslije tromjesečnog ropstva. Može se pretpostaviti da su neka pisma i uništena ili izgubljena u Bosni, a također i u požaru koji je uništio, uz ostalo, i arhivu tamnice u Veroni. Mada posjedujemo i brojeve fascikli u kojima su se nalazili, među ostalima, i podaci o Jusuf-begu Filipoviću, kliškom alaj-begu, svrstani po godinama njegovog robovanja, nisam se mogao njima poslužiti, jer je arhiva u Veroni izgorjela. Ipak ćemo, nešto kasnije, iznijeti druga pisma Filipovića iz Glamoča, pronađena u mletačkom arhivu u Zadru, također iz XVII stoljeća.

OSLOBODENJE JUSUF-BEGA FILIPOVIĆA

Jusuf-beg Filipović proveo je, što u Šibeniku u rukama Morlaka, što u tamnici i na putu 6 godina, 3 mjeseca i 6 dana, odnosno od 2. decembra 1652. godine do 7. marta 1659. godine.

Poznato je da su se nudili mnogi bezi i age da oni dođu za taoca, kao i njegov rođeni brat Mustaj-beg, do završetka rata. Nudeni su otkupi i zamjene, ali ništa nije pomoglo. Mlečiči su željeli da on ostavi svoje kosti u njihovoj tamnici, a on je želio međudržavni mir, jer bi se mirovnim ugovorima rješavala i pitanja onih zarobljenika koji su doživjeli i mir:

Njemu se sreća ranije nasmiješila, pa je ipak došlo do zamjene zarobljenika. Naime, dok je on tamnovao, kandijski rat se vodio kako na kopnu tako i na moru. 1653. godine došlo je do pomorske bitke blizu Dardanela između turske i mletačke mornarice.

Bitku je dobila turska mornarica i pokupila zarobljenike. Među tim zarobljenicima našao se i jedan oficir iz mletačke plemićke porodice, iz koje su bili birani i mletački duždevi.

U ono vrijeme bila je praksa, koja je, istina, i kasnije praktikovana pa i danas da značajne zarobljenike vojska predaje svome suverenu. Tako je bilo i sa mletačkim oficirima-plemićima iz porodice Morossini.

U to vrijeme, od 1648. do 1687. godine na turskom prijestolju je bio sultan Mehmed IV. Prema porodičnoj tradiciji, pamti se da je Jusuf-begova supruga išla u pratnji iz Glamoča u Carigrad sultanu Mehmedu IV da moli za oslobađanje svog supruga Jusuf-bega Filipovića. Poznato je da je sultan Mehmed IV (1648-1687) poklonio zarobljenog oficira Danijela Morossinia Jusuf-begovici u Glamoč s ciljem da ga zamijeni za svoga supruga.

Nije nam poznato kad je to bilo, ali, koristeći pismo Pola Morossinia rođenog brata zarobljenog Danijela, koji je doveo Jusuf-bega Filipovića iz tamnice do mjesta zamjene, u mogućnosti smo iznijeti neke pojedinosti oko same zamjene. (Ovdje smo koristili mikrofilmove koje smo donijeli iz Mletačkog arhiva u Veneciji, i sa njih izradili snimke: br.18, 35, 36, 37, 38 i 39. Sve navedeno nalazi se kod mene).

Odlomak iz izvještaja Antonija Bernardija providura Šibenika, od 5. marta 1659. godine generalnom providuru Dalmacije i Albanije u Zadru glasi: "Upravo sada su mi stigla priključena pisma iz Šibenika od plemenitog Pola Morossinija, u kojim me obavještava da će se u petak, tj. dana 7. tekućeg mjeseca, obaviti razmjena plemenitog gospodina Danijela. Zato čekam od momenta do momenta sa nestrpljenjem da zagrlim toga zaslužnog čovjeka, koji je toliko nevolja i patnji pretrpio za domovinu (Iz snimka br. 18).

Pismo Pola Morossina, rodenog brata zarobljenog Danijela, upućeno Antoniju Bernardu providuru Šibenika

"Svijetlom i odličnom gospodinu Antoniju Bernardu. U izvršenju moje dužnosti obavještavam Vaše gospodstvo ovim pismom i o ovim novostima, koji se tiču onoga što će uslijediti u pogledu zamjene moga gospodina brata. Ovoga jutra pisma što su mi stigla od gospodina Danijela, određuju da se sastanemo u petak ujutro, jer je on krenuo u ponedjeljak iz Glamoča, pa ne može biti drukčije nego u ugovoreni dan. Stigle su sve garancije kako od njega tako i od Turaka o potpunoj njegovoj sigurnosti, onako kako se poželjelo, pa kada se izvrši zamjena, zajedno ćemo pozdraviti Vašu ekselenciju da joj izrazimo našu beskrajnu obaveznost sa cijelom kućom zbog beskrajne dobrohotnosti Vaše ekselencije.

Sutra ćemo se ukrcati svi na galiju, koja će se u noći zaustaviti u Krpnju, mali otok oko 10 km jugoistočno od Šibenika, a ujutro u petak u zoru ćemo biti na određenom mjestu.

Poklanjam se Vašoj ekselenciji.

Šibenik 5. marta 1659.

Ponizni i obavezni i pun poštovanja

Polo Morossini".²⁴

Kako je tekao proces razmjene zarobljenika (Prema snimcima br. 18, 35, 36, 37, 38 i 39: sa mikrofilmova, piše Antonio Bernardo)

"Doveden po Turcima uz pratnju tri i više konjanika plemeniti gospodin Danijel Morossini u blizini morske obale kod tvrđave Andreisa, kao što je bilo i dogovoreno, napokon je zamijenjen sa Turčinom Filipovićem u potpunom miru i uz tačno poštivanje zadate riječi, koju su obje strane jedna drugoj bile dale, za svaki slučaj posredstvom don Đorđa Julija (Zorzija) Papalija, koji je veoma vješt u ovim poslovima. Obe strane su se veoma ljubazno ponašale. Prvi su se tako počeli ponašati Turci, pa su tako prvi napustili neke mjere opreza. Taj postupak primio je i plemeniti gospodin Polo Morossini, brat spomenutog gospodina Danijela, darujući i taoce što ih je odredio sam Jusuf-beg Filipović, kliški alaj-beg i koji su svi ugledni i uticajni". (Izгледа da je sam Jusuf-beg Filipović, kad je sagledao punu ozbiljnost njegove zamjene sa Danijelom Morossinijem, za kojeg su očito Mlečani bili veoma zainteresovani, osjetio da se za Danijela mogu izvući iz mletačkog ropstva još

²⁴ Pismo Pola Morossina, rodenog brata Danijela Morossina, koji se nalazio u Glamoču, u porodici Jusuf-begovoj.

neki njemu, Jusuf-begu Filipoviću, dobro poznati ugledni Bosanci, pa je on sam zahtijevao da se dovedu kad i on, te da se zajedno sa njim oslobode. Ovi Bosanci bili su na galiji gospodina Gubernera Golfa Barbara, koji je tražio spomenutu obzirnost od obje strane, jer se samo tako mogla obaviti ovakva vrsta posla).

"Jučer mi je ovde doveden zaslužni gospodin Danijel kojeg bih ja rado zadržao kod sebe nekoliko dana, kako bi se malo odmorio nakon tolikih muka, što je pretrpio u dugu vremenu svoga zarobljeništva i napora u toku putovanja u ovoj neprijatnoj sezoni, ali mi je bilo stalo do toga da zadovoljim nestrpljenje što ga je pokazao da izađe smjerno pred skute Vašega gospodstva. Ističući ponovo beskrajnu milostivost i vlastitu prednost

Antonije Bernardi".²⁵

Iz snimaka br. 38 i 39 vidi se da je na lađi Ottavia Labije otpremljen Danijel Morossini u Veneciju. Međutim, Jusuf-beg Filipović, kliški alaj-beg, prvo je otpremljen u Knin, pa iz Knina u Glamoč. Svakako na konju i u pratnji vojske i pojedinih članova porodice, pa i prijatelja.

Događaji poslije oslobođenja Jusuf-bega Filipovića, kliškog alaj-bega, u toku kandijskog rata

I nakon oslobođenja Jusuf-beg Filipović, poslije kraćeg odmora, nastavlja stari dobro naučeni zanat - ratovanje. To je ilustrativno naznačio Lovro Katić pišući: "Teži su dani osvanuli Klisu kad se Filipović-beg oslobodio sužanjstva u Veroni, gdje je čamio u tamnici skoro 7 godina. Filipović se zarekao da će se osvetiti kršćanima, i eto ga u Kaštele gdje je poharao kaštelanska polja, ali su se i Kaštelani zakleli da će se i oni njemu osvetiti".²⁶

Slično piše i Karlo Kosor kad navodi: "Godine 1660. alajbeg Filipović, nakon povratka iz zarobljeništva, sa većom masom konjanika napada Šibenik. U Vrpoljcu gine 40 Vrpoljčana i Krapanjaca. Krapanjci ga prisiljavaju da se povuče i progone sve do Čikole".²⁷

Tokom 1659. godine Turci su prijetili istovremenim napadom na Kotor, Klis, Split i Šibenik. Radi toga je u Mletačkoj Republici bio prikupljen značajan broj ljudstva i opreme i poslan u Dalmaciju. O tome su turske vlasti bile obaviještene preko njihovog čovjeka. Međutim, Mlečiči su to otkrili i ubili ga. Zbog toga su Turci izgubili potrebne informacije, pa su odustali od planiranih pokreta i pohod se završio u Transilvaniji, a u Dalmaciji se sve svelo na manje upade. U to vrijeme, nastojanjem Filipovića, kninska posada je ojačana. Njome je iz Knina komandovao sam Filipović. On je u Kninu koncem 1659. godine prikupio veliku vojsku koja je veoma uplašila Morlake. Tada su se Morlaci iz Zagore povukli na kameniti Moseć i velikim kame-

25 Izvještaj šibenskog providura Antonija Bernardija, upućen generalnom providuru za Dalmaciju i Albaniju u Zadru, o toku same zamjene. Mikro snimci br. 36, 37, 38 i 39 (prevod prof. H.Hajdarhodžića, bibliotekara Naučne biblioteke - Dubrovnik).

26 Katić Lovro, *n. rad.*, str. 387.; Kosor K., *n. rad.*, str. 154.

27 Kosor K., *isto*, str. 154.

njem su zatvorili i najmanji prolaz i marljivo ga čuvali. Iz Liburnije su otpremili svoje porodice i stada na otoke i smjestili se u kule na obali.

Turci su se poslije neuspjelog pohoda prema Zadru vratili u Knin. Odatle su se zalijetali sve do Klisa, kako bi prikriili namjeru o napadu na šibeničku tvrđavu Sv.Ivana. Tvrđavsku posadu su pokušali iznenaditi krajem avgusta 1659. godine, ali bez uspjeha. Tu je bio zarobljen Mehmed-beg, sin Jusuf-bega Filipovića.

Vinjalić u vezi sa ovim piše: "Beg Filipović, pokretač svega ovoga, bijesan ode na Portu ne bi li mladog sultana nagovorio da napadne slijedeće godine Zadar. Međutim, te godine provalio je Rakoci Giorge (Rakoci Đorđe) sa značajnom vojskom u Transilvaniju (1660) pa su pripreme za napad na Zadar propale.

Ljuti neprijatelj Filipović ne htjede da skupljenu vojsku udalji sa dalmatinskog područja pa jedne noći prodre sa značajnom grupom konjanika pored kliškog prolaza, opustoši splitsku okolinu i napadne Kaštela sve do Trogira. Zaobišao je Trogir i otišao prema Šibeniku, ali je bio primijećen. Nakon toga su ga progonili sve do rijeke Čigole".²⁸

Ranije smo naveli da je nakon pogibije prethodnog i tadašnjeg bosanskog vezira na Peloponezu, gdje se je nalazio i Jusuf-beg Filipović, kliški alaj-beg, Bosna ostala bez poglavara. Tada je Jusuf-beg Filipović vraćen u Bosnu u svojstvu kajmekama (zamjenika) bosanskog vezira. Kasije ga nalazimo (1660) u ratnim prilikama na dužnosti serdara, vojskovođe, odnosno čehaje bosanskog vezira.

U to vrijeme je i Evlija Čelebija došao u tabor bosanskog vezira Melek Ahmed-paše. Tada je ovaj vezir dobio carsku zapovijest i vlastoručno pismo sultana (hatt-i šerif) kojim se naređuje da se oslobodi i popravi put kroz klance prema Splitu i Šibeniku. To naređenje predato je bosanskom veziru na Kupreškom polju.²⁹ Ovaj je odmah poslao naređenje sandžak-bezima, zapovjednicima, alajbezima i ostalim u cijelom bosanskom ejaletu.

Vezir je sa vojskom pošao preko krševitog i šumovitog Prologa, zapadno od Livna i stigao do rijeke Cetine, gdje se zaustavio. Umorni, brzo su zaspali. Prema Evliji Čelebiji, (str.177/8), na spavanju su bili tako iznenađeni, da je to ovdje vrijedno navesti. Naime, zaspao je zapovjednik straže pašinog šatora Ali-aga i sva četa stražara. Pri takvom stanju došlo je nekoliko uskoka sa ciljem da vjerovatno ubiju bosanskog pašu. Tada je, pravim čudom, spašen. Hodajući oko pašina šatora, uhode su vidjeli da sva vojska spava dubokim i tvrdim snom. Uhode su provalile kroz jedan prolaz ka pašinom stanu i krenuli su hrabro pašinoj spavaonici. Tu je bila sreća. Naime, na stražarskoj smjeni bili su stražari iz plemena Abasi i to: Meršan Jusuf, Art Alija i Kavniš Veli. Oni su se spremali da uzmu abdest. Kad su stražari upitali uходу šta hoće, on im je rekao da želi predati arzuhal (žalbu). Stražari nisu znali dobro

28 Vinjalić Gašpar, *Compendio istoriko e cronologico delle cose piu memorabili occorse agli Slavi di Dalmazia (1514-1769)* s. 145. (Rukopis se nalazi u Samostanu Visovac na otoku na rijeci Krki.

29 Evlija Čelebija, *Putopis*, Sarajevo 1973, str. 174.

turski jezik, pa su sa uhom govornici svojim dijalektom i rekli su: "Vidi, vidi, zar se u ovo gluho doba podnosi žalba? Paša leži bolestan. Noćas nema divana". Jedan se stražar rasrdio pa rekao: "Nema divan efendije. Zašto dolaziš ovako noću? Kad svane biće divan. Bubanj i truba će zasvirati dum-dum, pa onda donesi svoju žalbu". Dok su stražari ovako razgovarali s uhom, koji je očito sebe bio žrtvovao, paša je to slušao iz svoje odaje i primijetio da je to neki dobro naoružan uskok. Brzo je dohvatio svoj mač i svom snagom došao među njih, te uhodu odmah sasjekao. Međutim, i dalje je sve spavalo, ali je ubijeni napolju imao još dvanaest drugova pa su i oni s druge strane upali u pašin šator. Pred njih su istupili Čerkezi, Sahbaz i Đurđijanac Zulfikar i prihvatili za mačeve. Među dvorskim slugama nastala je uzbuna te i ostalih dvanaest uhoda su izgubili živote.

Paša je odmah sazvao svoj štab: čehaju Jusufa (to je bio Jusuf-alajbeg Filipović) i ostale age. U prisustvu svih zapovjednika održao je divan. Paša je zbog ovoga udario haznadara i htio ga je odmah posjeći, ali na molbu aga i begova svršilo se na bičevanju. Pored toga, tri stotine i osamdeset sluga dobilo je također kaznu bičevanjem. Sedam dvorskih vratara pred pašinim šatorom smaknuto je.

Pri pohodu prema Šibeniku, u ranu zoru otišla je prethodnica koju su vodili Atlibegović i Čultarević, te ostali. Iza njih je išao bosanski alajbeg Gazi-Smail-beg sa ostalim alajbezima, potom čehaja serdar Jusuf sa većom grupom pješaka i konjanika, a Evlija Čelebija pod zastavom. Krećući se lagano čuli su puščani pucanj, a iza toga dotrčali su neki vojnici iz prethodnice i uzviknuli: "Zaboga, ide neprijatelj, padajte u zasjedu! Mi smo simulirali bijeg".³⁰ Odmah su postavili zasjedu, te se neprijatelj, goneći one koji su donijeli izvještaj i ne opazivši grupu bosanskog alajbega Gazi Smail-bega, uletjeli u zasjedu. Bila je to velika grupa neprijateljskih konjanika i pješaka, Morlaka. Iza njih je trčalo desetak pješaka, koji su spazili grupu bosanskog alajbega, ali oni nisu imali vremena da kažu to onima koji su išli iza njih. Na zapovijest serdara Jusuf-alajbega-čehaje neprijatelj je napadnut s leđa. Obračun je bio krvav, jer su se Morlaci našli između dvije vatre. U tome sukobu bilo je gubitaka na obje strane. Pošto su Bosanci bili u zasjedi, njihovi su gubici svakako bili manji.

Poslije navedenog krvavog sukoba, u kojem su Morlaci potučeni i razbijeni, serdar Jusuf-alajbeg krenuo je ka Šibeniku. Po odobrenju serdara mnogi su otišli u pljačku. Pri povratku, uhvatili su u vinogradu čovjeka i doveli ga pred serdara Jusuf-alajbega. Tada im je zarobljenik obećao pokazati veliki plijen ako ga puste. Serdar Jusuf-alajbeg mu je obećao slobodu a zarobljenik ih je odveo do mjesta Rinjca (ili Rakitnica) istočno od Šibenika. Tu su pokupili plijen i oslobodili zarobljenika, te se vratili, a serdar Jusuf-alajbeg podnio je izvještaj bosanskom veziru Melek Ahmet-paši. Nakon toga paša se sa vojskom vratio u Livno.³¹

30 *Isto*, str. 178.

31 *Isto*, str. 180-187.

Godine 1661. Morlaci su u manjim grupama pljačkali po Bosni. Međutim, na njihovom povratku Filipović ih je sa svojim ljudima progonio i tjerao. U februaru iste godine prodro je Filipović na čelu ostalih bosanskih prvaka sve do Zadra. Pljačkana je stoka, ali su ih na povratku napali Morlaci. Morlaci su kod Ostrovice bili poraženi, tako da je značajan broj Morlaka poginuo i pao u ropstvo.³²

U mjesecu oktobru 1663. godine udružili su se u Livnu Jusuf-beg Filipović, kliški alaj-beg, i Smail-paša Čengić, njegov brat Mustaj-beg i sandžak-beg Like u cilju osvajanja Brloga, naselja u vlasništvu grofa Zrinskog. Međutim, Zrinski je na vrijeme bio obaviješten i dočekao ih je u zasjedi. Tu su izginuli mnogi Bosanci. Smrtno je ranjen Mustaj-beg Čengić.³³

Pošto su turske vlasti bile zauzete ratom u Transilvaniji, Dalmacija je neko vrijeme imala mir.

Od 1661. godine Morlaci su vršili manja upade u Bosnu i to više kao pljačkaši nego ratnici, sakrivajući se po šumama i noću iznenada navaljujući na kakvu muslimansku kuću, odvođeći čeljad iz nje u ropstvo, a onda su se sklanjali u planinu da izbjegnu sukob sa bosanskom grupacijom.

Međutim, Morlacima nije uvijek polazilo za rukom da svoj plijen dovedu do obale, jer ih je često slijedila Filipovićeve grupacija po planinama. Tada su bivali prisiljeni da napuste plijen i roblje, te da bježe.

Sjećanje na jedan od tih Jusuf-begovih okršaja sa ovim morlačkim grupacijama čuva dio pjesme "na narodnu", čiji je autor ostao nepoznat, pod nazivom "Vitezovi". Evo tih stihova u kojima je opjevana smrt Durat-harambaše: "I ovo je teška muka naša, /di pogibe Durat harambaša/ na Otresu, pod Bribirom gradom;/ smače njega na glasu delija po imenu Filipović beže."³⁴

Godine 1662. uhode su obavijestile Jusuf-bega Filipovića da su Morlaci zadarskog kraja krenuli u velikom broju da plijene po Lici. On okupi veći broj konjanika, ode s njima u Bukovicu i smjesti se u blizini Ostrovice.

Morlaci su gonili veliki plijen iz Like. Filipović ih je iznenadio, kao što su i oni njega ranije. Mnogi su pobjegli, a drugi izginuli. Filipović se sa plijenom vratio u Knin. Morlaci su se osvetili i za to, ali nisu mogli sve osvetiti, niti vratiti plijen. Međutim, Morlaci su to nadoknadili kasnijim napadima, čas ovdje, čas ondje.

ZAROBLJAVANJE DJETETA JOVANA

Filipovića vojska je među zarobljenicima dovela u Glamoč i jedno dijete, kojemu je bilo ime Jovan. Saznavši za to dijete, Jusuf-beg Filipović, kliški alaj-beg, naredi da se dijete izdvoji od odraslih zarobljenika i dovede njemu u kulu u Glamoču, odnosno u Filipovića Odžak. Tu je dijete (Jovan)

32 Kosor K., n. rad., str. 154.

33 Difićko Franjo, *Povijest Kandijskog rata*, Knez Zrinski razbio Turke, *Književni krug*, Split 1986, str. 273-274. Ovo je prema predanju, koje je meni prenio Hakibeg Filipović iz sela Mjehovina, 1,5 km jugozapadno od Kalinovika.

34 Andrija Kačić Miošić, *Razgovor ugodni naroda slovinskog*, Zagreb, 1967, str. 250.

raslo i igralo se sa Jusuf-begovom i ostalom Filipovića djecom. Jusuf-beg Filipović se raspitivao, na području gdje je to vrijeme vojevao, čije je dijete. Kad je saznao da je to sin Perice Sinobada, kneza iz Modrina sela u Bukovici, vratio ga je.

Koliko dugo je dijete ostalo u kući Filipovića, nije mi poznato. Kasnije je Jovan uključen u morlačke redove i istakao se u borbama za mletačke interese (kao i Filipović za turske) te je proglašen vitezom sv. Marka III reda.

Vinjalić dalje piše: "Pamtio je (misli na Jovana - prim. I.F.) dobročinstva koja su mu učinili mladi Filipovići, pa su i on i njegovi potomci održavali dobre i prijateljske odnose sa Filipovića porodicom u miru, a u ratu se uzdržavali od napada na njihovu kulu". Kad god se, eventualno, vodila operacija u području gdje je živjela porodica Jovana, Filipović je naređivao da njegova vojska ne smije udarati na selo Sinobadova Glavica, jer tu je njegov posinak Jovan i njegova porodica.

Isto je činio i Jovan, kad je bio uključen u morlačke redove. Kao morlački serdar ratovao je i napadao i na Glamoč, ali je uvijek naređivao da njegova vojska zaobilazi Filipovića dvore, tj. Filipovića Odžak u Glamočkom polju, jer tu živi porodica njegovih drugova iz djetinjstva.³⁵

Te dvije porodice međusobno su se poštivale, a ratnici viteški odnosili. Jovan je kao mletački kolonel (starješina) vodio Morlake na Glamoč 1715. godine, dakle 27 godina poslije smrti Jusuf-bega Filipovića, kliškog alaj-bega. Tom prilikom je i poginuo u blizini sela Vagan, oko 3 km zapadno od Filipovića Odžaka u Glamočkom polju.

Kad su za to saznali Filipovići, sahranili su ga po kršćanskom običaju i podigli mu skroman spomenik sa uklesanim Jovanovim imenom. Spomenik je sačuvan i danas se nalazi (pošto je zbog puta bio malo pomjeren) na koti 924.³⁶

Godine 1668. nastavljen je žestok turski napad na tvrđave na ostrvu Kreti, kojom prilikom su Turci pokrenuli veliku vojnu grupaciju. Jusuf-beg Filipović odmah je poduzeo upade u Dalmaciju.

Već početkom 1669. godine, dok su još planine bile pokriveno snijegom, Filipović je iskoristio svoj položaj zamjenika bosanskog paše i alajbega na dalmatinskom području, pa je iz Bosanskog pašaluka sa vojskom nastojao da sebi otvori put za odavno željeni napad na Zadar. Tada je postigao samo ograničen uspjeh i morao se povući u Knin. Namjera je bila da se spriječi slanje mletačke vojske iz Dalmacije u Kretu (Kandiju), koja je bila u vrlo teškoj situaciji.

ZAVRŠETAK KANDIJSKOG RATA

Turska komanda je ulagala veliki napor da osvoji Kandiju (Kretu). Svoju spremniju vojsku slala je, pa čak i s uvijek nemirne mletačko-turske

35 Vinjalić G., *n. dj.*, str. 145.

36 Filipović Ibrahim, »Filipovića Odžak u Glamočkom polju«, *Naše starine*, Godišnjak Zavoda za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa Bosne i Hercegovine XVIII-XIX, Sarajevo, 1989, str. 198-199.

granice, na područje Splita, Šibenika i Zadra. Nakon žestokih borbi u godini 1668. i 1669, a naročito poslije pogibije francuskog admirala, koji je komandovao francuskom mornaricom pri odbrani Kandije, ista je kapitulirala u tim borbama, Mlečani su bili prisiljeni da Turcima ustupe otok i da s njima sklope 6. septembra 1669. mir. Nakon toga, Mlečici su 27. septembra napustili Kandiju (Kretu).

Najvažnije tačke ugovora bile su da zaraćene strane daju opću amnestiju svim svojim podložnicima i da svatko može ostati u državi gdje želi.

Kako su Filipovići, Atlagići, Kositerovići i Durakbegovići imali svoje posjede na drniškom području, a mletački Senat je naredio šibenskom knezu G. Battisti Cornaru da u Drniš naseli drniške Morlake (inače je Drniš bio prazan grad od 1647. godine) i druge koji budu htjeli, odmah je došlo do različitog tumačenja mirovnog ugovora.

Tada generalni providur Antonio Barbaro, po instrukcijama mletačkog Senata, imenova u aprilu 1670. godine za drniškog providura G. B. Cornara, a Danijela Difnicoa za soprintendanta i zapovjedi Morlacima da se ne miču iz Drniša.³⁷

Novi bosanski defterdar Musli-efendija pisao je generalnom providuru Barbaru da ne postavlja nikakve posade u Drniš i Skradin.

U ugovoru o miru poimenice je spomenut samo Klis, a ostala mjesta samo općenito. To je bio povod za turske proteste pošto bosanske posjede u drniškom području i sam Drniš, uprkos ugovoru, okupira mletačka vojska.

Zbog nastalog teškog spora obaviješten je i bosanski paša te su ga navedeni zemljišni posjednici, sa Filipovićem na čelu, uvjerali da će se Mlečici i njihova vojska povući čim vide bosanske jedinice.

Na sve ovo Barbaro je preko svojih izaslanika uvjeravao bosanskog pašu da područje drniške krajine pripada Mlečanima, jer su ga oružjem osvojili, bez obzira što za vrijeme rata nije bilo naseljeno. Novi bosanski paša Mufetiš Mehmed-paša poručio je Barbaru da Mlečani moraju ustupiti ne samo Drniš nego i Skradin i Risan, milom ili silom. Tvrdilo se da su pašu na to podgovorili alajbeg Filipović i drugi. Međutim, paša se kolebao, jer je ugovor bio nejasan, pa je Filipoviću dozvolio da pokuša ostvariti svoj plan da zauzme Drniš, ali bez primjene sile i borbe.

Generalni providur Barbaro je po Difnikom (to je kapetan regularne vojske i rođeni brat historičara Francesca Difnicoa) poručio knezu Cornaru da će Turci pokušati ući u Drniš i prijetnjama prisiliti mletačke podanike da napuste grad Drniš, ali on neka ih se ne boji. Istovremeno je poručio u Šibenik da se pošalje pojačanje u Drniš. Difnico je stigao u Drniš 18. novembra 1670. i odmah rasporedio svoje ljude na odgovarajuća mjesta, a u tvrđavu je postavio 10 ljudi sa zapovjednikom Ivanom Mišićem.

Dana 19. novembra 1670. pojavilo se 10 bosanskih konjanika i u ime zapovjednika Filipovića zatražili su od Cornara da smjesta napusti Drniš,

37 Grgić Ivan, JAZU, knj. 52, str. 257.; Difnico Fr. *La delimitazione della Dalmazia*, Zadar, 1902. - Haz Spisi gen. prov. A Barbara (1669-71), III, 2.

inače će protiv njega upotrijebiti druge mjere. Njima je u ime Cornara odgovorio kapetan Dinfico da Cornaro nije podložnik njihovog zapovjednika i da Drniš po ugovoru ne pripada sultanu nego duždu.

Konjanici su se vratili i saopćili svome zapovjedniku, Filipoviću, Cornarov odgovor. Zapovjednik Filipović je s odredom konjice došao pred Drniš i ponovio zahtjev, ali i ovoga puta dobio je isti odgovor.

Tada je Filipović poručio Cornaru da mora doći njemu na razgovor. Mjesto njega došao je kapetan Dinfico, te i pred njim alajbeg Filipović ponovi isti zahtjev.

Dinfico odgovori da on nije njegov poglavar i da ga neće poslušati.

Na tu izjavu Filipović ga konfinira (ograniči mu slobodu kretanja), smjestivši ga u svoj šator i zatoči ga.

Nakon toga Filipovićeva vojska sa svih strana uđe u Drniš i prisili Cornara da dođe u Filipovića šator. Sutradan Cornara, Dinfika i majora Ivana Mišića, koji je prispio sa mletačkom vojskom kao pojačanje iz Šibenika, Filipovićeva vojska protjera do rijeke Čikole.³⁸

Generalni providur Barbaro poslao je, kao pojačanje u Drniš, kapetana Magna i kneza Ema sa 60 konjanika i grupu Morlaka, ali je to već bilo kasno. Generalni providur Barbaro je protestirao, a Mehmed-paša, bojeći se oružanog zapleta, prigovorio je Filipoviću, ali ga je Jusuf-alajbeg Filipović umirio, čemu su se priključili i drugi bosanski prvaci.

U vezi sa ovim događajem Ivan Grgić piše: "Tako je Drniš bio ničija zemlja. Poslije potpisa kandijske kapitulacije sjetila se Sinjorija da ipak zaposjedne Drniš te mješovitu komisiju za razgraničenje stavi pred svršen čin. Zbog toga je aprila 1670. postavila mletačkog patricija Ivana Krstitelja Cornara za drniškog kneza i kapetana šibenskog plemića Danu Divniću (Dinfico) za soprintendanta krajine i serdara Ivana Mišića za njegovog pomoćnika. No ta je vlast kratko potrajala, jer ju je alajbeg Jusuf-beg Filipović, sa spahijskom vojskom 19. novembra iste godine izbacio. Tako je novim razgraničenjem ostao Drniš i drniška krajina u turskom posjedu do slijedećeg morejskog rata".

Zbog ovog događaja Jusuf-beg Filipović, kliški alaj-beg, slavljen je i kroz pjesmu. Kopija te pjesme na turskom jeziku je kod mene.

Izgleda da je ovaj događaj izazvao veoma jak utisak i zaprepašćenje u ono vrijeme ne samo u mletačkim prostorima, već i u Bosni, pa i u Carigradu. Pogotovo jer se znalo da su mletačke vlasti prethodno tri puta upozoravane da treba da napuste Drniš, ali su oni to zanemarivali.

Prije već spomenute pjesme, Hasan Kaimija je napisao i pjesmu u kojoj je pjevao o Kandiji (otok Kreta), što se vidi iz teksta pjesme u kojoj je Kaimija priželjkivao da Kandija padne u turske ruke. Međutim, Hasan Kaimija napisao je i drugu pjesmu u čijem se prvom stihu nalazi aluzija koja se odnosi na vjerovjesnika Jusufa, analogno onoj u Kur'anu.

38 Grgić Ivan, *isto*, str. 257.

Kao što je rečeno, navedenu pjesmu je napisao Hasan Kaimija, savremenik Jusuf-bega Filipovića, koji je ratovao ne samo na otoku Kandiji već je sudjelovao u tome ratu za cijelo vrijeme njegovog trajanja (24 godine), sa izuzetkom vremena koje je proveo u tamnici (u Veroni) kao mletački zarobljenik. Jusuf-beg Filipović, kliški alaj-beg, poznat je i u narodnim pjesmama. Na njega je upozorio fra Antun Kačić-Miošić, kao junaka u kandijskom ratu.

Po svoj prilici postupak Jusuf-bega Filipovića, te zauzimanje Drniša i drniške krajine, čime su proširene granice tadašnjeg turskog prostora, ponukao je drugog pjesnika, pa je tom prilikom spomenutu pjesmu prepisao i u naslov te pjesme stavio "Jusuf alajbegu napisano 1081" (to je 1670-1). Dakle, uz Filipovićevo ime i zvanje stavio je i vrijeme navedenog događaja, čiji je junak Jusuf-beg Filipović, kliški alaj-beg.³⁹ Pjesma je kod mene.

Ipak, poslije potpisa ugovora o miru u Kandiji, nastale su dugotrajne prepirke između komisija, turske i mletačke, oko granične linije, posebno u Dalmaciji. Do toga je dolazilo zato što su uvijek uz pojedine komisije bivali i oni koji su bili nastanjeni blizu s jedne i s druge granice.

Prema Lovri Katiću, "najviše je ometao sporazum tadašnji sandžak Filipović... a on je u tim krajevima imao velike posjede". On je to mogao jer je kod određivanja granica "neprestano bio uz pašu". Uz pašu je bilo više turskih odličnika, aga i kadija te vojske. Sa mletačkim komesarom Nanijem, također je bilo vojnika i civilnih osoba.⁴⁰

Filipović je zahtijevao da granice budu određene onako kako je to bilo u doba Ferhat-bega Sokolovića još 1574. godine.

Došlo je do protesta Turaka koji su smatrali da Solin, Vranjice i Kamen treba vratiti turskoj vlasti.

Nani je pristao, pa je bilo ugovoreno da 12 sela na području Trogira, iza prvih planina, ostanu kao i do sada u vlasti Trogira, ali zemljište da obrađuju turski podanici. Takvim razgraničenjem pokrajina Poljice su ponovo došle pod vlast sultana. Poljičanima je tom prilikom bilo oprosteno od samog sultana ono što su počinili u prošlom ratu u borbi protiv turske vlasti. Poljičani su svu krivicu za to bacili na svoga velikog kneza Sinovčića. Zbog toga je Sinovčić sa cijelom svojom porodicom morao bježati iz Poljica. Sklonio se u Split, gdje je od Venecije dobio stalnu godišnju platu.

Mada se poslije kandijskog mira i sporazuma o razgraničenju između mletačke i turske vlasti (potpisanom 24. oktobra 1671. godine na Solinskom polju) moglo očekivati potpuno smirivanje, ipak narod ni s jedne strane nije uživao slobodu kretanja, rada i ukupnog življenja. I dalje je nastavljeno četovanje, ali sada u cilju obezbjeđenja minimuma uslova za život. Naime, Mletačka Republika nije mogla da osigura rad i sredstva za pristojan život kršćanskog naroda, kojeg su Mlečiči preselili tokom kandijskog rata na područje

39 Pjesma na turskom jeziku. Nađena je u Istanbulu u knjižari na prostoru Sahatlar Çarşısı gdje se nalazi veći broj knjižara.

40 Katić Lovro, *n. rad.*, str. 389; Grgić Ivan, JAZU Starine 52, str. 257.

svoje vlasti. S druge strane, mnogi su se bojali vratiti na svoj posjed koji se nalazio na području turske vlasti zbog izdaje te vlasti.

Te činjenice su stvarni uzrok nastavljanju upada kršćana (Morlaka) na turski teritorij, a sve u cilju pljačke za prehranu porodice.

Ni narodu koji je živio na teritoriju pod turskom vlašću nije bilo bolje. Naime, spahije su od naroda uzimale jedan dio za sebe, drugi, ne baš mali, za tursku državu, koja je brzo počela spremati veliku vojsku za novi rat protiv Austrije, odnosno za pohod na Beč.

BEČKI RAT

Mir, dakle, nije dugo trajao. U taj rat otišli su narodi Bosne i Hercegovine, Like i Krbave. Vojsku su vodili opet isti komandanti. Tako je i Jusuf-beg Filipović, kliški alaj-beg, otišao sa vojskom pod Beč.

Nažalost, nemamo podataka o njegovom konkretnom učešću i ponašanju u tome kratkotrajnom i potpuno izgubljenom ratu. Jedino što nam je poznato je ono što se moglo saznati iz vrlo oskudnog izvještaja mletačkog obavještajca iz Budima. On je tada poslao dva izvještaja. Oba su o haotičnom povlačenju Turaka nakon što je potpuno poražena turska vojska. U prvom izvještaju javlja da se vratio Mehmed-beg Atlagić i da se o Filipoviću ništa ne zna. Međutim, u drugom izvještaju javlja da se i Filipović vratio sa malo vojske.

Poslije poraza turske vojske pod Bečom i nakon umorstva velikog vezira Kara Mustafe-paše, koji je bio glavnokomandujući turske vojske, kod muslimanskog stanovništva se osjetila panika, a kršćansko se pripremalo za ustanak u Dalmaciji i Lici.

Za poraz pod Bečom muslimani su okrivljavali kršćane u Osmanskom Carstvu, a poraz su često tumačili kao božiju kaznu, ne navodeći uzroke, dok su bogati povlačili svoju pokretnu imovinu prema Carigradu.

Krajem novembra 1683. godine udružuje se Morlaci sa područja Drniša, Šibenika i Kotora i osvojiše Drniš protiv volje i znanja mletačkih vlasti, nakon čega turska posada po sporazumu napusti Drniš.

MOREJSKI RAT

Borbenost i pokreti Morlaka uticali su na Veneciju da 5. marta 1684. pristupi u Sveti savez, koji su već ranije obrazovali Austrija, papa i Poljska. Iste godine, 29. aprila nagoviješten je Turskoj rat. Tako su protuturskim ustankom Kotarana i Ličana, prije dolaska regularnih mletačkih trupa u Dalmaciju, osvojeni: Obrovac, Nadin, Benkovac, Skradin, Plavno i Drniš, a potom, u saradnji sa Mlečanima pod komandom G. Cornara, i Sinj 1686. godine, Knin i Vrlika (1688). Taj rat je nazvan morejskim, po Moreji (Peloponez), jednom od glavnih bojišta na kojem se Venecija borila protiv Turaka, na strani Svete Lige (1684-1699). Kao povod za objavu rata Venecija je navela da se Turci nisu držali kandijskog ugovora o miru.⁴¹

41 Kosor Karlo, *n. rad.*, str. 170-171.

Nakon objave rata, u Dalmaciju je došao novi generalni providur Dominico Mocenigo. On je odmah dozvolio Morlacima da slobodno napadaju na tursku teritoriju, te da pale i pljačkaju. Morlaci iz okoline Šibenika i Trogira, videći da mletačke vlasti nemaju snage da se odupru Turcima i uočivši nedostatak paše za stoku, poduzimali su izvjesne mjere da se vrate u svoja sela koja su bila pod turskom upravom. Čak su u junu 1684. godine održali i zbor i zaključili da poruče turskim vlastima da dođu po njih.⁴²

U drugoj polovici juna 1684. godine, Morlaci su pod zapovjedništvom serdara Šimuna Bartulašića, Smiljana Smiljanića i kavalira Stjepana Jankovića upadali u Glamočko polje, palili Glamoč, pljačkali dvore Jusuf-bega Filipovića, i neka sela u okolini Glamoča. Pri povratku su se sukobili na Grahovskom polju sa bosanskim pašom.⁴³

POGIBIJA JUSUF-BEGA FILIPOVIĆA, KLIŠKOG ALAJ-BEGA

Početkom avgusta 1688. godine generalni providur Cornaro odluči da pođe na Knin s namjerom da ga osvoji. Radi toga iskrcao je vojsku kod Skradina. Pod zapovjedništvom providura Antonija Zena, generala Sampola i Dal Borra poslao ju je rijekom Krkom uzvodno do Roškog slapa pod Knin. Zagorskim krajišnicima odredio je da čuvaju Drniš i put kroz Petrovo polje, a zadarskim krajišnicima da čuvaju prilaze sa strane Grahova. Trogirske krajišnike odredio je da blokiraju Šinj i Vrliku. Cornaro je sa vojskom stigao pod Knin 28. avgusta. U Drnišu se nalazio gubernator Fenzi. On je sakrio krajišnike i konjanike u zasjedu.

U Kninu se nalazio Mehmed-paša Atlagić sa svojom vojskom, tamošnjim komandantima i posadom koja je inače tamo bila. Saznavši za stanje oko Drniša i Knina, a u želji da spriječi snabdijevanje mletačke vojske iz pravca Drniša, Jusuf-beg Filipović i hercegovački paša Selman pošli su da zauzmu Drniš. Kako je konjički major Urbano Fenzi postavio dijelove svoje vojske u zasjedu pod Drnišom u pravcu Vrlike, čekao je i on u zasjedi. Vidjevši da se Filipović približava sa svojom vojskom prema Drnišu, Fenzi je pošao u susret Filipoviću, te simulirao povlačenje pred jačim snagama. To je navelo Filipovića i Selman-pašu pod zidine tvrđave Drniš. Tako su Filipović i Selman-paša upali u klopku. Tu ih je dočekala vojska iz zasjede i potukla. U borbi je poginuo Jusuf-beg Filipović, kliški alaj-beg, i mnogi drugi. To se dogodilo 28. avgusta 1688. godine.⁴⁴

Izvjesno je da je ugledu porodice Filipovića najviše doprinio praunuk rodočelnika Mehmed-bega, a sin Fatime i Mahmud-bega Filipovića u navedenoj borbi poginuli Jusuf-beg Filipović. Jusuf-beg je svojim životom i vojevanjem obilježio 17. stoljeće. On je kao ratnik mnogo doprinio slobodi Bosne i Hercegovine.

42 *Isto*, str. 171.

43 *Isto*, str. 174.

44 Desnica Boško, *n. dj.* knj. II, Beograd 1951. str. 238, 246 i 249; Stanojević Gligor, *Dalmacija u doba Morejskog rata*, Beograd, 1958, str. 33-37.

Jusuf-begovi uspjesi i junaštva bili su povod brojnih usmenih pjesama, o kojima nekada svjedoče samo sačuvani ulomci, dok ih je nekoliko sačuvano u cijelosti. Te narodne pjesme nalaze se u jednom od najstarijih zbornika usmenih pjesama u nas, Erlangenskom rukopisu (npr. pjesma br. 18), a nešto u zborniku junačkih pjesama "Razgovor ugodni naroda slovinskog", Andrije Kačića Miošića. Pored toga, u više brojeva Matice Dalmatinske iz 18. stoljeća nalazi se čitav ciklus pjesama u kojima narodni pjevači pjevaju o Jusuf-begu.

Posebno se ističe u Kačićevom zborniku pjesma br. 49. Zapamćen je jedan od ključnih događaja iz Jusuf-alajbegovog života, njegovo zarobljavanje i višegodišnje tamnovanje u tudini. Kao činjenica iz života, pretočilo se to u pjesničku temu neobične vitalnosti, a u porodičnom sjećanju, usmenim prenošenjem, nije prestala da živi ni do dana današnjeg. O Jusuf-begovom sužanjstvu pjeva deseteračka pjesma koja je u porodičnoj predaji, po svemu sudeći, živjela pretežno među ženskim svijetom. Pjesma je u svojoj osnovi pohvala Jusuf-alajbegu, tj. njegovoj moći, moralu i junaštvu. Nasuprot alajbegu, u pjesmi stoji zadarski ban, kojem pjesnik pripisuje ulogu njegova zaslužjivača i progonitelja. Jusuf-alajbeg dostojanstveno odbija i prijetnju i ponudu bana Zadrana, kojim ovaj nastoji da ga primora da se milom ili silom pokrsti. Banove ponude da će s pokrštavanjem dobiti "Kotar do Otrisa" i banovu sestru Anđeliju za ljubav - pjesnička su osnova da se istakne moć Jusuf-alajbegova, a time i moć Filipovića općenito. Banova ponuda ne može biti privlačna onako kako on misli, jer alajbegu ne treba "Kotar do Otrisa" kad on ima "Glamoč do Kupresa"; ne treba mu Banova kula, kad on ima "i lipšu i višu u Odžaku polju glamočkom"; ne treba mu banova sestra Anđelija, kad on ima svoju Safa-kađu, "milu sestru paše Mehmed-paše". Pjesma inače uspješno započinje zloslutnom viješću da se u Filipovića "usirilo mliko", kao predskazanje Jusuf-alajbegova stradanja:

U Glamoču, u Filipovića,
samo se je usirilo mliko,
da Bog dade da im dobro bude.
Nit je dobro, nit će ga biti:
osužnjiše Jusuf-alajbega.
Uhvati ga bane Zadrane,
pa razmišlja kakvom će ga smrću pogubiti:
ili će ga na kolac nabiti,
ili će ga na kolo naviti?
Pita njega Zadrane bane:
"Pravo da mi kažeš, Jusuf-alajbeže,
koliko si pogubio glava?"
Odgovara Jusuf-alajbeže:
"Kad me pitaš, dinski dušmanine,
kad me pitaš, pravo da ti kažem:
tri sam sablje na Čabu spremio,

a četvrtu ću, ako Bog dade,
 kada tvoju odsiječem glavu!
 A znadeš li, dinski dušmanine,
 kad se sablja na Ćabu otprema,
 da se posiječe hiljadu glava.
 A kad tvoju posiječem glavu,
 tada će se sablja zvati Hadži Adžemovka.
 Njemu govori Zadranine bane:
 "Pokrsti se, Jusuf-alajbeže,

 Kad to čuo Zadranine bane,
 progovara Zadranine bane:
 "Čuješ ti mene, Jusuf-alajbeže,
 ako li se ti pokrstiti nećeš,
 evo tebi vjera Jusuf-alajbeže,
 ako li me poslušati nećeš,
 mrtvom ću ti govoriti glavom!"⁴⁵

Jusuf-alajbegova pogibija, kao pjesnička tema, morala je biti privlačna za usmene pjesnike, savremenike tog događaja i one koji su tu temu baštinili, s obzirom na činjenicu da se radilo o istaknutom junaku, iza kojeg su stajali brojni epski pothvati.

KONAČNA OPSADA KNINA

Radi opsade Knina Cornaro je poslao, poslije Drniša, Fenziju i kapetana Božu Crnića sa oko 2-3 hiljade vojnika da osvoje Vrliku. Vrlika se predala bez borbe. Na taj način Knin je potpuno bio opkoljen te je otpočela borba za Knin. Borba je trajala do 11. septembra 1688. godine, kada su se branioici Knina predali. Tako je Cornaro uz punu saradnju domaćeg stanovništva, i bezuvjetno osvojio tvrdi Knin.

Iz kninske tvrđave izašao je veći broj zarobljenih turskih vojnika, a među njima i Mehmed-paša Atlagić, njegov sin Mehmed-beg Atlagić i bratić ili sin Ali-beg Atlagić, Mehmed-beg Cernić, koji je tada bio sandžak-beg Krke i Like, zatim njegov sin Mahmut-beg, dizdar kninske tvrđave, Ali-beg Firdusović, kapetan Knina, Smail Selimović, Husein Isaković, Mehmed Ahmetović, Ibrahim Oderlagić, Alija Mehmedović, Ahmet Hasanović, Mehmed Sokolović, Mustafa Biljoš, Mustafa Jusupović, Anoje Mahmutović, soter Amajlnasifagić, Ibrahim Standelić, Selim-aga Huseinović, Bećir ćehaja Barić, Mehmed Belječević i Mehmed-beg, sin Jusuf-bega Filipovića, kliškog alaj-bega.⁴⁶

45 Narodna pjesma, sačuvana djelomično, a pjevale su je žene. Pjevala ju je Hasnija Miralem, djevojka iz jednog sela kod Donjeg Vakufa. Nakon udaje u Banjaluku za Alibega Džinića i dalje ju je pjevala, te ju je zapamtio i njen unuk, apotekar Bakir Džinić. On mi je tu pjesmu saopćio u kasetofonsku traku i tako se mogla ovde donijeti.

46 Grgić Ivan, *Postanak i početak uređenja Vojne krajine, Kninskog kotara pod Venecijom*, JAZU, knj. 52, str. 258.

Značajno je ovdje iznijeti još neke podatke koji osvjetljavaju okolnosti pod kojima je pao Knin.

Kad je zarobljen, Mehmed-paša Atlagić je imao uza se dokumenat da je ponovno postavljen na dužnost bosanskog paše.

O njemu pišu da je veoma cijenjen čovjek, visoka ugleda, značajan vojni i upravni rukovodilac.

Prilikom zauzimanja Knina, zarobljena je cijela porodica Mehmed-paše Atlagića. Navodi se da je tada zatrta ta porodica i da od nje niko nije ostao. (To ne stoji. Zna se da je 1861. godine u Livnu živio Ali-beg Atlagić. Oženjen, i imao je dvoje ženske djece. Ponovno se oženio Filipovićkom iz Rastoke).

Mlečici konstatuju da su svi zarobljeni u Kninu bili moćne ličnosti, od velikog ugleda i opasni krajišnici.

Svi zarobljeni uglednici upućeni su u Veneciju na brodu "Tartana" koji je bio vlasništvo Zuane Matoševića iz Perasta, uz jaku pratnju.

Zaključeno je da Mehmed-pašu Atlagića, u interesu države, treba držati što dalje od mletačko-turske granice. On je bio zatočen u Breši gdje je ostao sve do aprila 1699. godine. Proveo je dakle, u tamnici 10 godina i 8 mjeseci.

Naglašeno je da su mnoge age i uglednici, koji su neposredno uznemiravali granicu, stavljeni u lance.

Što se tiče sina Jusuf-bega Filipovića, njega nisu poslali u sužanjstvo. Vodila se rasprava šta sa njim učiniti. Mlečani su bili za to da i njega pošalju u tamnicu, a Morlaci su zahtijevali likvidaciju. Oni su to insistirali, jer, kako su rekli, kad izađe iz tamnice može postati kao što mu je i otac bio. Zato je on likvidiran.

Zadnji čin u kojem su učestvovali Filipovići kroz rat Osmanske Carevine i Mletačke Republike u XVI i XVII stoljeću jeste utvrđivanje granice Bosanskog pašaluka po odredbama Karlovačkog mira iz 1699. godine. Naime, u komisiji za razgraničenje na turskoj strani učestvovao je i Ali-beg Filipović.

Završetkom kandijskog (1645-1699), zatim bečkog (1699) pa morejskog (1684-1699), te sinjskog, odnosno malog, kako ga naziva A. Kačić Miošić, rata (1715-1718) muslimansko stanovništvo u Dalmaciji i Lici, pa razumljivo i Filipovići, osjetili su se demoralisani. Do toga je najviše došlo poslije teških poraza i još težih gubitaka u ljudstvu na frontu u Dalmaciji i Lici. Kad se tome doda stalna taktika mletačkih vlasti da posredstvom Morlaka, silom, pustoše posjede u Bosanskoj krajini, zatim da privuče kršćansko stanovništvo iz Bosne na mletačku stranu, te da ga uvuče u ratne operacije, najčešće i isključivo kao prethodnicu u borbi protiv turskih vlasti, onda je jasno da je muslimansko stanovništvo ne samo masovno već u cjelini prešlo, upravo pobjeglo u Bosnu, sa izuzetkom onih koji su milom ili silom prešli na kršćansku vjeru.

U vezi sa navedenim, generalni providur Alfiero Molin između ostalog piše: "Preuzevši pokrajinu s nenaseljenim perifernim područjem, jer su ih nedavne pobjede pretvorile u prostranu pustoš, smatrao sam svojim glavnim zadatkom da ih naselim privlačeći s one strane granice (čitaj Bosne) cijele porodice, glasovima o blagoj upravi, o besplatnom dodjeljivanju zemlje i upućivanjem uskočkih četa na onu stranu."⁴⁷

Tada se kninska okolina, bliža i dalja, naglo popunjavala. Od Zmijana, Varcar Vakufa (sada Mrkonjić grad), od Janja, od Skoplja na Vrbasu (D. Vakuf), od Glamoča, od Unca i Grahova (Bosanskog) kao i drugih predjela Bosanske krajine pristizale su skupine od 10, 20, 30 i više porodica pod vodstvom svojih harambaša, a kninski providur i generalni providur Molino određivali su im sela za nastambu u Kosovu i Petrovu polju i dodjeljivali im zemljište po vlastitom nahodanju.

Zanimljivo je mjesto u Molinovom završnom izvještaju pred Senatom (3. maja 1692), da je u Zmijanju u jednom danu sklopljeno 300 brakova. Vjerovatno se ovo može tumačiti željom mladih da u akciji preseljavanja osnuju svoje novo ognjište, jer su roditelji i starija braća ostajali na svom starom ognjištu.

U prethodnom izlaganju vidjeli smo da su Filipovići bili veoma angažovani u Lici, a naročito u Dalmaciji. To angažovanje najvećim dijelom je bilo vojnog karaktera, dakle ratovanje. Ta i takva djelatnost trajala je punih devet decenija XVII stoljeća. Međutim, ni u desetoj deceniji nisu Bosanci mogli mirovati, već su se morali boriti sa mletačkim i austrijskim napadačima na Bosnu i Hercegovinu. To je vrijeme velikih nevolja za Bosnu i Hercegovinu.

Nakon stalnih poraza u Ugarskoj, gdje su izginule mnoge bosanske spahije, pa među njima i Filipovići, stalno se i sa svih strana navaljivalo na Bosnu i Hercegovinu.

Te činjenice dovele su do gubitka mnogih gradova ne samo u Bosni i Hercegovini. Pali su Zvornik, Bosanski Brod, Derventa, Doboj, Dubica, Sokol, Jasenovac, Višegrad, čime je otvoren put za Carigrad, Mitrovica, Beograd, Smederevo, sve do Skoplja.

47 Grgić Ivan, *n. rad.*, str. 258.

ODJECI KANDIJSKOG I MOREJSKOG RATA U BOSNI POSMATRANI KROZ
 AKTIVNOST BOSANSKE FEUDALNE PORODICE FILIPOVIĆA IZ GLAMOČA

R e z i m e

Osvrt na kretanje feudalne porodice Filipović u razdoblju kandijskog, bečkog i morejskog rata autor je načinio uz prethodan uvid u historijske prilike na prostoru koji su pripadnici ove porodice naseljavali. U funkciji ovakvog pristupa je i prikaz rodoslovnog stabla prva četiri naraštaja muslimanske porodice Filipović. Najizrazitiji pojedinac u trećem naraštaju ove porodice bio je Jusuf-alajbeg, učesnik mnogih akcija u vrijeme trajanja kandijskog rata i nosilac različitih visokih funkcija. Kroz opis njegova djelovanja date su prilike u Kliškom sandžaku i prostorima sa kojima je graničio, u trajanju duže od četiri decenije. U osvjetljavanju kretanja ovog i drugih pripadnika porodice Filipović, korišteni su različiti i raznovrsni izvori: službeni izvještaji i turski i mletački, memoarski spisi, prepiska, pa i narodna tradicija. Ratnička karijera Jusuf-alajbega je bila posebno pogodna, jer se ovaj istaknuti pojedinac porodice Filipović mnogo kretao i zapadao u različite situacije, o kojima je sačuvan jasan pisani trag. Tako se on našao u opsjednutom Klisu, zatim iz sužanjstva se oslobodio bijegom, a nakon niza uspješnih ratničkih pothvata - zapao je u zarobljeništvo i proveo u mletačkom zatočeništvu sedam godina, odakle je oslobođen razmjenom za oficira iz duždevske porodice, da bi konačno "od sablje" i poginuo. Jusuf-alajbeg jeste u centru pažnje autora, ali je kroz njegovo kretanje data slojevita i vrlo upečatljiva slika zbivanja na graničnim područjima osmanskog, mletačkog i austrijskog carstva u vrijeme kandijskog, bečkog i morejskog rata.

THE ECHO OF CANDIA AND MOREA WARS IN BOSNIA SEEN THROUGH
 THE ACTIVITY OF BOSNIAN FEUDAL FAMILY FILIPOVIĆ FROM GLAMOČ

S u m m a r y

Rewiev on the feudal family Filipović during the period of Candia, Viennese and Morea Wars is made on the basis of the previous analysis of the historical circumstances in the area where the members of this feudal family lived during the Ottoman period (sanjaks of Krka and Klis). Description of the genealogy branch of the first four generation of the Moslem family Filipović is in the same function. The most prominent person in the third generation of this family was Yusuf-alaybey, the participant in many actions during the Candia War, and the bearer of various high functions. Through the description of his work the author also presents the circumstances in the sanjaks of Klis and Krka and in their border regions in over four decades period. Different and various sources are used in order to clear up the work of this and other members of the family Filipović: official reports of the sides

in war, memoirs, correspondence and even folk tradition. Military career of Yusuf-alaybey was extremely convenient for folk tradition, because this prominent member of the family Filipović moved a lot and got into various situations about which the written trace exists. War operations at the beginning of the Candia War found this Filipović as Klis' Alaybey in Knin with small garrison. He left it without fight and departed for Klis. In the middle of March 1645 General Foscolo attacked this fortress from three sides and besieged it completely. The siege lasted out a few days, because the garrison of Klis - inspite the presency of the considerable number of women, children and elder persons who came from Drniš, Knin and Vrlika - resisted the attackers courageously and cleverly. After several days of the exhaustive siege, negotiations started about the conditions of surrender. When the conditions were precised Venetians insisted that Turks give them certain hostages among whom was Yusuf-alaybey Filipović. However, while unarmed civil people were leaving the fortress a horrible bloodshed happened. The author here cites the historian Grga Novak: "... a general attack began, unworthy of the soldiers, brutal treatment of men, women, taking away, undressing, killing. The massacre at the battlefield was not only the result of the cruelty of solidiers from Poljice and Morlacs but also the lust for plunder led the whole cavalry, hard and light, Italian infantry, as well as German, to take part in the massacre... All the army competed in robbery and grabbing not only the material goods but also nice girls and boys. Over 250 men and women were killed in that chaos and about 200 were secretly taken to slavery. It was the disgrace which after the victory stained the honour of Venetian army and to which Venetians were very exasperated". Yusuf-alaybey was sent to Solin with all the other hostages, but he escaped from there during the night, together with his escort. This made the Sanjakbey of Klis, Mehmedbey Mustajbegović to offer himself to General Foscolo in exchange for the escaped prisoner, what the General did accept.

After the fall of Klis Mustafa-pasha Tekelija was dismissed from his vizier's position, and to his place was appointed Dervish Mehmed-pasha. After taking on the duty, new Vizier started the war in which the soldiers from Poljice were punished for provoking the massacre while the civils were leaving the fortress of Klis. At the end of May 1649 Bosniaks under the command of Yusuf-alaybey Filipović attacked Morlacs in the vicinity of Šibenik. About 500 Morlacs were taken prisoners and the great number of cattle was confiscated in that fight. In the year 1650 Yusuf-alaybey conquered again the fortress of Knin and it was repaired under his supervision. In February, the same year, Morlacs from the vicinity of Šibenik attacked Bosniaks without warning near Bilaj and partially got revenge on them for the losses in the last year's fight. In December 2nd, 1652 Morlacs from Šibenik set an ambush to Yusuf-alaybey at the exit of Knin and enslaved him. As a ransom for Yusuf-alaybey they asked from his family a large ammount of money, military equipment, and also slaves and prisoners. They did not get the ransom, and so they were forced to deliver their precious prisoner to the Venetian authorities who put him into prison in Verona. The data concerning the enslaving

and Morlac's attempt to get the enormous ransom from the Turks for their prisoner the author obtained from the report of the Provincial Governor (ital. *provveditore*) for Dalmatia.

Some data about Yusuf-alaybey's living conditions during his seven year's captivity can be found in the letters which he was writing to his family and which the author now found in the Archives of Venice, as well as in the letters which his relatives exchanged with Iulio Papali, the chaplain and also the agent of Venetian intelligence service, who was the mediator in their correspondence with Yusuf-alaybey. A chance for release Yusuf-alaybey from prison appeared after the naval battle at Dardanelles where Turkish navy scored the victory and among their prisoners was the officer from the Venetian aristocratic family Morossini. The Sultan gave this prisoner to Yusuf-alaybey's wife as a gift, and after the negotiations it was performed the exchange of prisoners at the seashore near Šibenik. After his release from Venetian captivity Yusuf-alaybey continued to wage wars. In 1660 with the larger group of cavalrymen he attacked Šibenik. Staying with his army in the region of Dalmatia Yusuf-alaybey broke through the Klis' passage during the night, devastated the surroundings of Split and attacked all Kaštelas up to Trogir. Then he bypassed Trogir and set off for Šibenik, but he was revealed and Venetian forces - according to the chronicler Vinjalić - persecuted him all a way to the river Čikola. During that war year of 1660 he performed the duty of Serdar - the Army Commander, i.e. the representative of Bosnian Vizier, and the great Turkish writer of the travels Evlia Chelebi bore witness to this. In that time Yusuf-alaybey led a few war operations in the region of Šibenik in which mainly Morlacs were killed. In February 1661 Yusuf-alaybey led the campaign against Zadar, the result of which was a greater plunder of cattle. During the following years Yusuf-alaybey led the similar small operations and then at the end of winter 1669 he attacked Zadar again, but since his success was not complete he returned to Knin. In the border fights between Turkey and Venetia Yusuf-alaybey demonstrated his military skill and superiority in tactical maneuvers by conquering Drniš which, thanks to his initiative, stayed in Ottoman hands until Morea War. Yusuf-alaybey participated also in war campaign against Vienna, but the sources which could precisely clear up his part in this unsuccessful Turkish attempt to conquer Vienna were not preserved, apart from one report which stated that Filipović returned "with a little army". In 1688 Provincial Governor Carnero set off with his army for Knin to conquer it. Wishing to prevent the supply of Venetian army from the direction of Drniš, Yusuf-alaybey with Selman-pasha from Herzegovina departed for Drniš to conquer it, but they fell into Venetian ambush. In the battles near the fortress of Drniš it was killed, among the others, the most prominent member of the family Filipović in the 17th century, the Alaybey of Klis, Yusuf-bey Filipović. Numerous poems were written about his heroism, but unfortunately only few of them were preserved. The last Filipović who had his part in the events at Ottoman-Venetian border region in the 17th century was Ali-bey Filipović. Namely, as the representative of the Ottoman side, he was the member of the

commission who supervised the establishment of the borders of Bosnian Pashalik according to the regulations of Karlovac Peace Treaty, 1669. Muslim population in border regions, near Dalmatia and Lika, felt endangered after the end of Candia, Viennese and Morea Wars. The behaviour of Venetian authorities especially contributed to such feeling. They used Morlacs to devastate the feudal properties in Bosanska krajina (Bosnian border region), and also they drew Christian population in Bosnia closer to Venetian side, trying to get them into war operations as the advance guard for the fights against Turkish authorities. For that reason the masses of Muslim population were escaping from the border region to the internal parts of Bosnia. Venetian authorities settled the border region of Knin, as well as the other regions, with Christian families from Zmijanje, Glamoč, Grahovo and Krajina. The proof for this can be found in the report of Province Governor Alfier Molino, who stated that his "main task" was to attract the families from Bosnia to the territories from which Muslim population had left. As he said, he attracted them "by spreading rumors about gentle administration, about free land and about sending the Uskok's companies on the other, Turkish, side". This propaganda was successful and as a result of it the groups of 10, 20, 30 and more families were arriving led by their chiefs. The Governor of Knin and the Provincial Governor picked the villages in Kosovo and Petrovo polje to settle them there, and they were giving them some land as well. Molino's final report in Senat in 1692 stated that in Zmijanje 300 young couples who decides to emigrate got married in one day and departed for their new homes, while their parents, brothers and sisters stayed in old homes.

It is obvious that the members of the family Filipović were engaged in Lika and especially in Dalmatia. Their engagement was mainly of military character and it lasted over nine decades of the 17th century.